

TUHA AVAKTAPTIKNIK UNNIUTI

**UKUNANGA
NORTH SKY CONSULTING GROUP**

Iqaluit, Nunavut

Aktuupa 1, 2009

NAUNAITKUTAA ILUANIITTUNIK

Article I. TAMANGANUT TAUTUKNIQ.....	0
Section 1.01 UUKTUUTIGIYAUNIQ.....	1
Section 1.02 NIRIUUKTAUYANGINNIK	1
Section 1.03 IHIVRIUQNINNGIT ATUQUYAUYYULLU.....	2
Article II. QAUYIHARNIIT PITQUYAUYYUT	11
Section 2.01	
1. PIMMARIGHARLUGIT ILIHARNIIT AYUIRHARNIKKUT INIRUTIT	11
2. IKIKLILAAQLUGU ILINGANIQ.....	19
3. KATITIRRINAGHUGITLUGIT NUNALLAARIYAVUT	22
4. IGLUKPAKHANUT.....	23
5. ANGIKLILUUMILUGIT IKAYUUTIKHAT PITQUHIMUT HANAUGANUTLU.....	25
6. IKAYURNIQ QAYANGNAQTUNIK NUNAPTINGNI	27
7. IKAYURLUGIT NUNALAAMINNGAAQTUT MANILIURNAQTUT.....	29
8. AYUIQHAQPALLIANIQ INMIGUURIAMI	32
9. MUNAQHINIQ INULIQINIKKUT IHUMAGIYAUYYUT ANGIGLITINNAGIT	33
10. AANNIAQTAILINIQ HAPUMMINIKKUT.....	34
11. UTIRLUNI HAVAGUTAURAANGINNAQTUNUT	35
12. NANMINIAQAQTUNUT UPALUNGAIYAUTIKHAT	39
13. TUHAQTAKHALIQITJUTINUT NUTAAANNGUQPALLIAYUT	40
14. TUHAQTAKHALIQITITKUT	41
15. KAVAMANIUNUQ.....	43
16. HAVAKTIGHARHIURNIQ PIHIMANIQLU	45

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Amigaittut quviahuktut qanuqtut havauhinnga pikmat humiliqaak, amigaittut quviaginngitaat ukuninnga, ilangittauq mamiattakpiaqhutik, qanuqtut piyukhat pihimayut kavamatkunni allanit. Ilaani inuit naunaiqtitaat hakugikningit Nunavutmi tautuktuuyarniqmik tatja ilihimanngitamiknik, ilaanilu, tautuktuuyaaqtamiknik ahiruqtauvaktuq. Qanurilihimaittumik, niriuktuqtangit amigaittut inuit ihumagiyut Nunavunmik piliurninnganit tatja pinngittuq huli.

Section 1.01 UUKTUUTIGIYAUNIQ

Naunairhimanngittuq piqaqtuq angiyumik Uuktuutigiyauuniq piliqtaa piliurninnga nutaamik nunanganik. Ukuat ittuq tatjalu ittuq huli ihariagininnga tunigiama ikayuutikhamiknik inugiakpallaangittut nunallaanginnut kikliqarluni aulapkaitjutikhamiknik talvunnga angiyumut nunagiyauyumut. Pigumi hapkuat ikayuutikhat akituvallaaqtumi avatimi ayurnaqtiaqtuq ayuittiaqhimagiyumut kavamangitnik.

Ilauyurlu uumunnga uuktuutigiyauuniq ittuq, amigaittut ihumagiyamiknik, qilanaarutauyuq avikturhimaniq Nunatsiarmit takuyaa ikayuutingit ihuittumik tuniyauyut nutaamut nunagiyauyumut. Inuit qunngiaqtut amigaittuq piliurniq talvunnga innahuaq Nunavunmik nunallaangit nutqaqtitauyut naunairami atulihaaqtumi 1990ngit Aviknahuarniq naunairhimayuq. Unalu, amigaittut ayuittut Nunatsiami Kavamatkunni havakingit naunaiyaqtut ilauyumanngittunguq nutaamut kavamamut talvani nutaanik aulapkaitjutautingit piliurhimayukhauyut. Inuit ihumakmikni pipkaitjutauyuq ihuittumik aulapkaitjutikhanga Nunavunmut.

Tamaat hamna piyuq umani kangirhitjutinganik angiyumik himmautinga inuknut mihigimaliqtut taimaa 50nik ukiungani. Inuit nuuttut angiyunit inmikkuuqhimagiyut ilagiiktut nunallaangillu alianaqtumik uqauhingit pitquhingillu nutaamut ‘akiliuhiamik maniliqtunut’ talvani Qablunaatitut atulluaqtauyuq uqauhiq, talvani ikittunnuat ‘havaaqaqtut’ akhuurninganik havakpallaarnaittumiklu, amigaittulu pivaktut mikiunnuamik havauhiqmit maniliurniqmut ikayuutimik. Tamna 2009 Kamisinaup Uqaqtangit Nunavut Maligaliurvinganut ihuaqpiiaqtumik uqaqtauyuq: “Inuit ihumagiyut tammaqtavut huuq hamaniittugut humillu pihimayugut – ilihainikput ilauninnga nunaptikni ilaptiknullu nunaptiknullu ihuaqtumiklu inuutjutigiyavut.” Una tautuktuuyaaqtaarniq ilaani naunairhimayuq qaffinnuanik tatqirhiutinik nunallaanut uqautigiyauyut katimapkaivlutik.

Section 1.02 NIRIUUKTAUYANGINNIIK

Inuit ihumagiyut Nunavut qaangiutiniaqtaik hapkuat Uuktuutigiyauuniq pipkailunilu nutaamik piyukhanganic atanniutiginiqmik. Hivulliqaangat hivuliqtingit ihumagiyamiknik, tautuktuuyaaqtamiknik naunaiqmat kavamatkut titiqqaniginni qakugu piyaxhangit, *Qingaukmi Tiliyauhimagiyut Pinasuaqtavut 2004mit-09mut*, GNkut tammaqtailiplugu iqimmihimaplugu inuit pitquhinginnik ilumuurutigiyanginnik talvuuna piyuq kavamamut. Inuit havakpakput

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

kavamatkunni tamainni allatqiinguyuni havaaqaqhutik; inuit havaarivagait havaanga kavamaup Inuktitut Qablunaatitullu; ihumaliurniit piliuqtauvakput angiyumik mihinngaqninginut nunallaat ihariagiyauninginnik; inuitlu ilauvaktut piliuliraangamik tahapkuat ihumaliurningit allanullu atuqtipkaivlugit munarininnganut qanurittumik piniaqninganut. Amigaittut inuit uqaqtut tamna inuinnait pitquhingiyaat.

Kavamatkut uqaqtut uuminnganik piunmayamikni naunaipkaigiamikni piliuriamilu *Inuit Qaujimajatuqangit* (IQ) tamainnut piyamiknik. Niriuktauyanginnik amigalliumiqtuq amigaittullu qilanaanginnarhutik ihuarhaigiami kavamaup ilihaitjutautinganic ikayuutautininniklu allatqiinguyunik.

Hunanik inuit uqaqtaatigut Niriuktauyanginnik piliurhimangittuq huli.

Amigaittut uqaqtut amigaittumik ihariagiyut tamainnit Nunavunmi, amigailiqtullu inuit ulaasiliqiinarahuannginnaliqhutik havaanikhimaittumik. Amigaittuqlu, unalu Nunavut Igluliqiryuakkut, naunaiqtaa iglukhailiupallaamat inuit, ihumaalutigilluqtauyurlu inugiakpallaamat iglungit ilangit akitunnaittumiklu.

Inuit apirhuqtauhimaittumik kangirhiyut piisakpiaq kihimi nunaryuarmit ilihainiq tuniniaqtaat atuqtakhanginnik ihariagiyut piliuriamikni hakugitqiyayumik inuuqatauniq. Kihimi ihumagiyut huna atuqtauhimayug nakuungirutigiyauliqtuq tamainnit Nunavummiunut, akhut havaktamiknik amigaittuq sikuuqtitingit unalu nutaaq ilihaitjutikhaq piliuqtamiknik,

Tuhaayugut inuit uqaqtut akhuuqhutik kavamaup havauhinganik talvani ihumagilluaqtamiknik inmikmut. Amigaittut hapkuat tautuktuuyaaqtamiknik atuqtauyut kavamatkunni havaktinginnik uqaqtaat iqihuliuyut allanik pinngitmata. Taimaa, GN havaktingit ilihimayut huli nakuutqiyayumik kinamitqaak kavamaup hakuirninnga, naunaiqtuq akhut ihumaalutigiyayuyug akhuuqtauyunik kihimi aulapkainngittuq ilanga kavamaup iluani havakvingani aulapkaitjutauninnga ihuarhiyayukhaq.

Section 1.03 IHIVRIUQNINNGIT ATUQUYAYULLU

Huna talvannga piyuq Taiguagakhap Nauanitkutinga naittuq hunamik uqaqtauyug inuknut uqaqtillugit katimapkaivlutik. Naunaiyaqtaa uqautigiyangit ihumaalutigiyangillu uqaqtauyut inuknit tamainni nunavunmi pitquiyullu ihuarhiyukhat.

Tamna Taiguagakhap Nauanitkutinga ihivriuqtaalu Uuktuutigiyauuniq pipkaitjutigiyaa havaangit pipkaiyut ilihaitjutautinginni havaangillu Nunavummiut ihariagiyanginnik. GN havaktingit ilitariyangit aulapkaitjutautigiyayut ihumaalutigiyangit ihumagiyangit, angiyumik

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

ikayuutautigiame naunaitkutikhangitnik, piyuq ayurhaqhuni havakvium havaanginnik. Aulapkaitjutininnga kavamatkunni ihumagiyauyuq ayurhautiqarpialiqtuq.

(a) Aaniarnaittumik Nunallaat

Amigaittut inuit uqaqtut uqaqtamiknik ihariagivallaaqtumik, inikhaitpallaaqtut iglungit, imiqmut higaarlukniklu atuqpallaarniq, ilamikut ningaqniq, ihumamitigit ayurhautiqaqtut uqaqtamiknik hivullituliqpiaramitkut nunallaat nunangat nunallaat nunanga atayullu. Uqaqtut havaakhariyakhangit ikayuriamikni inuknut ayurhautigiyamiknik mikivallaaqmat unalu, ilaanik, ulapipkaihimayuq. itjutinga inuup nakuruutinginnik pihimanngitaik.

Atuquyauyavut uumani ihumagiyauyuq. Piqaqpiaqtuq ihariagiyugut piyukhaugaluq inirvikhanganiq piliuriami aatjikutamik kiutjutinik ikayuriami munariyuq hapkuat inuknut ayurhautigiyauyut. Uumuuna, piliurninnga nakuuyumik ihariattailininnganiq havauhikhaq ikayurniaqtuugaluq tahapkuat timiqutigiyauyut tuniyut ikikliyuumiriami ayurhautigiyauyut aatjikutariiktut pittailigiami pinahuangittauyuugaluq ayurhautigiyauyut pinahuaqtauyut ilihatjutautikhat.

Tautuktavut una maligaut havaariyakhag naunairiami akituvallaarnaitunik havauhingit piyut ihuarhigiami inuuhingit Nunavunmiutat. Havagiami maligamik pipkaitjutikhaunngittuugaluq nutqautigiyauyut niripkaigiami kaaktunik nutaqqat. Una ilitariyauyuq amigaittuni nunallaani angiyumik piyurlu ayurhautigiyauyuq, allaniklu, pipkaiyuq amigaittunut nutaqqat ayurhaqtunnuamik havalipakput sikuuqtillugit.

Amigaittut inuit piyut ihariagininnanut ilitarigiami ayurhautigilluaqtautinganik pipkaiyut amigaittunut inuknut ayurhautigiyauyut atuqtaat inuit tamainni nunavunmi. Piyakhaugaluq qilaminnaqllu piyakhaq hapkuat ayurhautigiyauyut, ihumannaqtuq GNkut uqariamikni qanuqtut pipkaiyut ayurhautigiyangit ayurnaqtumiklu inuuhiaqqtut. Inuit ilaani uqaqtaik tautukpagamiknik amigaittut nunallaani huliakhaittut talvuunga inmikmut ihumagilluaqtauvalliyut inuuhirmikni. Amigaittut inuuyut hunaqanngittunik amigauttullu igluqarhutik inugiakpallaaqtunik inikhaittumiklu. Una allatqiingik qanuritaakhautinga pilimaitanginnik pipkaitjutivaktuq ayurhaitinginnut. Uqariami una ayurhautigiyauyut inuit ihumagiyut piqaqtukhaugaluq angiyumik piqutinginnik igluliiinirmut; havaakhanikkumi inuit pittaaqtut tunigiami nakurutjutautinginnut nunamiknut; ihuarhailugik pitjutikhanginnik ihuarhailugik ayuittamiknik angikliyuumirlugiklu aallatqiinguyut piinariyangit havaamut unalu; angikliyuumirlugu hulilukaarniq havaguirangit. Tamaat una ikayuutaunaiqtut ihuarhigiami inuknut ayurhautigiyanginnik nunallaani nakuuhininngalu pipkaigiami inuit inuuhinginni.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

(b) Ayurnaittut Angirutautingillu

Nunavunngurmat, inuit ihumagiyut nakuutqiamik ilautjutauningit kavamamut ilauniaqtumiklu ihumaliurutauyunut ayurhautigiyamiknik. Ublumi, uqaqtut kavamangat unguhingittuuniqtuq. Ilihimanngittut kina kavamatkuni huliyuq; kinamullu uqaqtukhaq ikayuqtaugumagumik humunngaulunilu, kinaluqaak kiuniaqtaak hivayautingit. Inuit uqaqtut nunamiutaqatigiikniq ilauniq kavamatkut ihumaliurninnganik tamaat nutqaqtitauyuq GNkut havalahaaliqmata. Uqaqtut piqalluangittut naunaitkutamik kavamatkut havahinginnik ikitqiyayumiklu hulilukaanikhangit pipkaigiami ihumaliurutiuyut.

Inuit uqaqtaik piumayamiknik ilaulluayukhat ihumaliurniqmut taimaa pipkaitjutingit ilihaitjutinginnut mihiknatqiyauniaqtut ihariagiyamiknut. Una ihuaqhiinnalimaitaa inuknut angirutinginnik kavamatkut havahinginnik, pipkaitjutigilirniaqtaat inuit allanut atuquliqtillugik munarinngit qanuritaakhanginnik. Inuit uqaqtut aihiliinaqtunik qanuqtut pitjutigiyut Nunatsiap, ilangit uqaqtut aatjikutauntinganik kiutjutauntingiyayut naunainginnaliqtut ihariagiyauninngit akhuurningillu inuit ilauyut ihumaliurniqmut. Inuit niriuktut amigaittumik uuminnga Kavamatkunnit, kihimi uqaliqpaktut pinngitangit.

Hunamilluaqmit, Nunavummiut uqaqtut tuhaqtipkainiq kavamanginnit nakuungitpiaqtuq. Ilihimanngitpiaqtut kavamaup pinahuarutinginnik havaanginniklu amigaittutlu humi piyaakhamiknik havaarigiamikni ayurnaittuniklu havahinginnik ilihimanngitpiaqtut. Ilaani uqaqtut ilihimanngittut kitkumut havaariyangit. Ilihimagiamiknik hivayarahualiraangata: kiuttauyayuyittuq hivayautingat. Ihumagiyut amihumik tahapkuat havaangit itjutingit ikikliyuumiqtuq taimaa 10nik ukiunik. Ihariagiyauyut GN-kut piyukhauyut nakuutqiyayumik tuhaqtipkainiqmik taimmainnik piyamiknik unalu, talvalu, akhuuquyuq malruuyunik piinarialikmik uqautigiyanginnik Nunavunmiutanut ittut tamainni.

Kingulliqaami, amigaittut hivuliqtuyut pitquyaqtut piqaqtuq inigiakhimayumik ihuarhaigiami ilauniq pipkaitjutauntingiyamut pinahuarutinginnut. Uqaqtut uuktuutigiyayuniq atuqtaik Nunavut, GN-kut atuqtakharaluangit atunnariaqaqqat akhuuqulugit tamaita haamlangit unalu nunataarutinginnik timiqutigiyayut ihumaliuriamikni atauttimut nakuutqiyayumik. Uqaqtut ihumagiyut havaqatigiikniq pipkaitjutauyuq nakuutqiamik pitjutigiyayuniqmik.

(c) Inmikmut-Ikayuutauniq

Inuit uqaqtut naunaittiaqhimayumik inuit pitquhiitigut inmikmut-ikayuutauniqmik. Inuit inuuraaqpaktut qanga taimaa alappaarnatqiyauqpiyaqtumik nunaryuaptikni. Tamaita inuit munariniaqtaqtut – havaamik – ilamikni naunairiami tamaita niripkaihimayut,

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

aanuralik igluqhaqaqhutiklu ihuaqtumik. Ublumi, Nunavunmiutat ihuigivlutik uqaqtut inugiakpallaangittut inuit 'havaaqaqtut', naunaitkutinganik atuqtamikniklu nutaaq maniliurniq, amigaittut huli huliakhaiqpaktut inmikniklu hugiuknairhutik. Inuit naunaiqtaik ikhinnaqtauyumik piyut nunamikni ningayukpiaqtutlu inmikniklu hugiyuiqtut pitjutauiqtut.

Amigaittut inuit uqaqtut tatja allannguqtikhanguqtuugaluq. Amigaittut havaktaaqut inuit, ulaasiqtiliqiyut, piliqtukhaugaluat mikiumik havaktumit hulinngittumikluuniit inmiknik ihumaplutik huliuknaiqmat nakuungittuq, havaktumut nunamiknut havaakhaqaqmat. Amigaittuq piinarialik igagumi sikuuqtunut niriaqtuqnarhigaangat uumunnga munariyukhat inutquanik; halummarhiluni pilunilu atuinnaffaarialiknik havigaliit palaastiiit qiuqutiniklu nunagiyamikni ikayurumiklu nutaqqiqivikmikni; taiguarumik sikuuqtunut sikuurvikmikni umuunga nunamiknut angunahuarumik tahapkununnga ihariagiyut niqainnarnik. Hapkuat havaariyauyukhat humiliqaak, amigaittulu ihumagiyangit pittaqaqtaat piyakhangalu havaktaaqunit inuit.

Ilaa, maniliurninnga angitqiyauyuq kavamamit. Amigaittut paqinnahuaqtut nanminikhamiknik piliriamikni. Nunavutim akituvallaqaqtuq nunagiyamikni, mikkauyut niuvvavingit, inuqanngitpallaarmat ayuittunik havaktukhanik ayurnautigivaktuq munarigiami hapkuat havauhikhat. Ilangit inuit uqaqtut ihariagiyauyuq uttiffaarumitkut titiraqhimaninnga Nunavut Nunataarutingit Angirutinginni (Nunataarutinginni Titiraqhimaninnga 24) angikliyumirumayaraluangat inuit nanminiqaliriamiknik. Naunaiquliqtaat GNkut itqarharninnga ihuatqiyauningalu uuktuutingit maligaqmi. Amigaitqiyauyuq nanminiqaqunit tuhaayaptiknik, uqaqtamiknik ayurnaittuq: 'akiliqlugu akiliqtakhamiknik tuuliqhimaittumik.' Uqaqtut akhuurningit atuqtut pihimaplutik maniit tuyuqtaunahuat kavamatkunnut uqaqtullu ayurhautigiyangit pipkaijtutauyuq mikitqiyauyut nanminiqaqut umiktitautigiyaa.

(d) Iliharhimmaarniq

Inuit tamainni Nunavunmi apirihimaittumik ilihimayut ilihainiq ayurhainiqlu pipkaijtutigiyaaat pigiamikni allanguqliqtumi maniliurnikhamik. Hulilukaarniit angmaumayut kitullu piyukhat ihuarhaqtauyut havakvinga ilihaqhimagumik ayuitpiarumiklu. Tamna Nunavut Nunataarutinginni Angirutingit uqaqhimayuq nakuuyumik ilihainiqmut pitjutinga atayumut iqitpiaqtut ayuittiarhimayut ayuirharhimayuq ikayuqtiuyuq ayuittiaqtumut ilihainiq pipkaijtutiginiaqtut amigaittunut inuknut ihuatqiimiyauyukhat havaktiulunik tamainni allatqiinguyuni havakvinginni

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

kavamatkunni. Una pipkaihimayuq Berger Taiguangani¹ uqarhimayuq iluittuq mikiumikluuniit iniqtirininnga nunataarutinginnik pilimaittuugaluq piqanngittumik nakuuyumik ilihainiq atuqninganik.

Amigaittut inuit uqaqtut mamiahuktunguuq amigaitpallaarmat sikuuruiqtinnatik taimaaliqpakmata; aturninngit, akhuurninnga qanuritaanganiklu Nunavuutim K-12 ilihaitjutingit; piqallaangittuqlu Ilihariyuumivingit tunitjutingit inuknut nunallaani. Ilihimagut uqauhinikkut ilihainiq ihuarhiyuq ilihimagumagumik pitjutingit nutaaq *Inuit Uqauhinginnik Tammaqtailiniq Maligaq*, Angirutingani Titiraqhimayuq 23 NLCami.

Amigaittut inuit uqaqtaatigut akuniraaluk havauhiq piliuriami hivulliqpaanguyuq naunaitkutaa ilihainiqmut Nunavunmi ittuq pigiami amigaiqaqtumik, nakuuyumik aaniangittumik inuit, piyunnautinganiklu piqarluni paarutigiyut ihariagiyamiknik. Allanik pilimaittuq.

(e) Kavamautip Aulapkaitjutingit

Kavamatkunni havaktingit tuniyut Taiguagakhaq Naunaitkutinganik naunairhugit Uuktuutigiyauhiq kiklikhanginniklu atuqtangit. Amigaittut iquhimaittumik ihivriuqninganik ilaani uqaqtut piyut kiutjutauyut ilitariyuyut kavamatkunni tautuktamiknik. Tuhaayugut allatqiinguyunik havaat kavamatkunni tapkuat havakvingit akhuuqhutik atanniulaiqpaktut amigaittulu havaktilluangit havaaqaqpallaarmata. Amigaittuq katimayut inuit ayuqpallaaqaik ihuaqtumik havaamikni havagiamikni piitpallaarmallu ilihainikhanginnik uqautjiunirmiklu havakvikmi taimaa naunaiqniaqtuugaluq tamainnut.

Inuit uqaqtut ilaani mikiumik havaatigut naunaipkainiq havaktitauliraangata ilaani inmiknik ihuigiyaunnaittumik havaqatinginnit. Tuhaqtipkainiq havakvini quviahunngittumik piqalluanngittumiklu; ilangit havaktingit naunaiqtut akhuuqtauyuuq kavamakput havakviingilluunniit havauhingit tuhaqtipkaikmata. Iluan havakviinginni ilaunig mikkauvallaarmat unalu, ilaanilu, talvaniingittut. Kiinauyaliqiinikkut munaqtiuyut titiraqtullu havauhinginnik ihuanngittut qanuritaakhaanganik piqalluangittullu paarutigiami ihariagiyamiknik nutaamik kavamamik.

Naunaittuq tamainnut havaktinut ayurnaittuq iluani kavamatkunni havaangit ihuarhimiyayukhat kavamatkunni aulapkaigiamiknik nakuuyumik. Pihuirumi tahapkuat

¹ Berger. T. Uqaqtiuyut Kingulliqpaanga Taiguagakhaq: Nunavut Nunataarutingit Angirutingit Iniqtirininngit Ihumaliurniqmut Kaantraliqiniq uqaqatigiikniq Tuglianut Ihumaliurniingata Havaaq. Inuuliriyyituqakkut Kaanatami. Aatuva. 2006. Pg (i): Tunitjutaut Titiraq

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

ihariagiyauyut pipkainiaqtuq akituvallaanik, ihuittumik havaariyauyut ikhinnarhimaaglugik havakviingit havaanga havalimaiqluni. Iluani kavamatkut aulapkaininngit ayurhaliqtut ihariagiyullu angiyumik ihuarhaiyakhamik. Atauhiq inuk imaatut titiraqtamiktut: “ihuarhaqpiarhimayuq ingniqt ungahipkaitjutiginaqtaa kayumikpiaqtumiklu atuqluannigilluni kaasiliimik.”

NSC ihumagiyut GN qilamiurlutik piyukhat 6ni akhuurutaulluaqhimayumi. Piliuqtukhaq akuniraalunik havaktitaulirniqmut aulahimagiamilu havaamikni havauhiqnik; atuliqtitauluni ilihaitjutikhanginnik pitquhinik pinngittaa inuinnarnik havaktiliqnik akhuurutauyut kihimi havaktiliqlugit ayuittut ilihaqhimayuniklu havaktukhat tamainni havaakhanginni.

1. GN ihuarhiyakhaat tuhaqtipkainiq tamarmikmut kavamatkunnut inuknullu. Piquqtukhaugaluq ilihaqhimayumik havaktuq tamainni havakvinginni akhuuqtut naunairiamikni ihariagiyauyut naunaitkutingit ilihimayauliqtut maligaliuqtiyunik inuitlu ilihimaliqtukhat kavamaup havaanginnik nutaaniklu havauhinginnik.
2. Angayukhiuyut Atannguyat ihuaqtumik piyukhat. Inuit akhuuquyauyut havakhimmaaqtukhat havaamiknik taimaa naunairiamikni akuniraaluk havauhit talvuuna havauhinnganut. Qakugunnuaq hivuniptikni, nutaat havaktut atannguyauyunik havaangittut ukunanik piyukhaugaluq, tauvuuna, ilhimayukhat havaanginnarnik havaklutik kihimi ikayurlugillu allat. Angiyut akhuurniit ittut iliurainiaqtullu GN angayukhiuyut atannguyanut. Ihariagiyut nakuuyumik akhuuquyauyut ikayuqtauyullu havaariniaumik angiyumik naunaitkutamik munaqtiugumik ayuitamikniklu pipkaiyuq niriuktauyanginnik.
3. Havakvingit ilitaripekaiyakhaat havauhingit havaqatigiamikni nakuuyumik. Una piyukhaq Ministauyunit Ministaup Tuglianganillu ilauyut ataniuyut havaktingit tamainni havakvinginni allatqingyut havaangit. Ministait katimayiingit ilitariyauyukhat naunairlugulu tuniyauninnga kavamaulluap havauhinnginnik, ilautiqarlutik maligaliuqtiyunik. Hivulliutigiyakhaq Iniqtiriniq Katimayiingit ikhivautalik angayuhiqupaanguyumit inuit kavamatkunni piliuqtukhaq naunairiami hivulliutigiyukhat havauhiit ihuaqtumik piyut iniqtiqniqmut. Inuit uqaqtut nakuuyumik kavamamik pipkaitjutuq havaqatigiiknik nakuutqiyauninnganik.
4. Havakviingit piquqtukhat ihariagiyamiknik atuqtakhamiknik havaangit havagiamikni. Nakuuyumik kiinauyaliqinirmut tuhaqtipkainiq, ukunatut pittaaqtumik naliinut titiraqnia taiguaqnik, ihariagiyauyuq kimut munariyuq kiinauyanik Tunigumi akhuuqniq ungahiktumit aulapkaininnganik ayurhautigiyauyut nuutiqhimayut havaktingik ihariagiyauyuq qaritauyakkut qarituyakkut ITkullu havaangit pihimayut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

- havaamut. Hapkuat atuqtakhat akhuurutauyut kavamatkunnut atanguyauyunut humiliqaak, ukunatut kautauyamik uluaqtuunmiklu akhuurutauyut igluqpiliuqtumut.
5. Havaktuliyiitkut havaktiliqiniq havakhimmariamiklu uqaqtamiknik uqaqtukhauyut. Ilangit GNkuni havaktut uqaqtut ihumaalutigiyamiknik inunngittut pilluaqpakkamik atannguyauyukhanik havaanik. Allat uqaqtut amigattut inuit, tahapkuallu havaktiliqtut iliuraigiamikni Angirutinginni Titiraqhimayuq 23 'Inuit nampangit', ayuqtut inmikniklu pipkaiyut ihuaqtumik ilihaqhimaittumik havaamiknikluuniit naunaiyarhimaittumik. Taimaa tahapkuat inuit ayurhaqpiagtut, kihimi uqaqtut ahinunngaqpalliyumik ittut. Talvanngani, amihumik havaaqaqpallaarniq pipkaiyut mikivallaaqtunik ayuittunik ayuitpiaqtuniklu inuit, amigaittut ayurhautigiyut havaamiknik havakpallaarnirmik unaguutigiyut havakhimmaaahunilu. Naunaittuq akhuurutingit qilamiuqlugik ayuirhainiq ikayurniqlu kavamatkunni ittuq naittuq angivallaangittumiklu ittuq tikinnahuaqtamiknik. Akuniraaluk havauhiq ittukhaugaluq GN HR-kunnut havagiami sikuurviki havaktiliriama havaktaqtunik iqituniklu inuknik kavamatkunnut.
 6. Nuutiqtitauniq akhut uqaqtauuyuq ihuiguutigiyauyurlu tamarmiknit kavamatkunni inuknitlu. Amigaittunik ilitariyangit kikliqaqtumik maniliurniqmut akhuuqniq ilanginnut nunallaanut nuutiqtitauhimayunit havaat, ikayuutingit talvunngauyuq. Nuutiqtitauniq naunairhimayuq akituvallaaqtumik maniniklu allanut atuqtauuyukhaugaluq talvunnga atuqtaukmat. Inuit naunaiqtitaat qaffiuyut inuit ayuittut havaariinariaqaqtullu nuutiqtitauhimayunik aulapkaiyut talvannganit itiqtautjutauninganik titiqqiyiumik havaanganilluamik. Amigaitqiyauyumut, inuit allanit nunamit havaariliqpagaat kavamatkuni havaktut igluhaqhaniklugu. Tamna ihumagiyut ikayuutingit tunigiami ihumaliurniq qanitqiyaugiami inuknut naunainngittut.

GN havaktingit uqaqtut havaktingit aulapkaitjutingit ihumaliurningit piliurhimayuq ayurnaqtumik pitjtauuyuq nuutiqniqmut. Ilangit nuutiqtihiyut havakvingit ihuaqtumik atanngittut tamainnut havakviup aulapkaitjutinganut. Ikayutauntingit inuit qinngiyaat.

Naunaittuq inuit piunayuknarhiyut allamut aulapkainimut ihivriunniq nuutiriniqmut naunairiami kitut piinarialgit ihuaqhaqtauhimayumut atannguyauniq naunaipkaininnganut havauhiillu kitullu himmiqtitauyukhat. Inuit uqaqtut havakviingit aulapkaiyukhaugaluat nakumik taimaa havat itjutingit uqauntingit

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

3. Alruyaqtukkut-tuhaqtitautjutit: Ilangat Nunavut angitqiyaini ayurhautaayaaqtuq nunaup anginia. Ungahitilaangit nunallaat ingilraniq pivikhaqautiliqinirlu akittutitakyuaqpaktuq. Pivighautiliqiniq naamaghiyuumiqtillug Kanatami, Nunavut ayurharniaqtuq angummatiniarutighaminik. Nunavut pighaqaqtughaq tuharutiliqinikkut ikluqpangnik pipkailiriangani amihunik piksauyunik pighailiuganik akiit-nalliumayut itjuhiqarlutik. Amihuuyun nakuuyut pitjutit uuktuunmut ihuarhiyuumingayunik tuhaqtirutikkut piliurut: tiiviikkuurutilik iliharvik amihunik aallatqiinik ayuirhautinik ilihagaghanik mikkarnut iliharvingnut nunallaanilu iliharvinnuanut; ihivriurvikkut naunaiyaut tatjainnaq aanniaqtut ayuittunut ilauqatiigiigut hilataani Nunavut; imaaaluunniit tiivikut apirhuiyiliqiniq ayurnaittumik piqattarlunilu apirhuiniq tikipkajjut nunallaamut. Kavamat ihivriuqtughaugaluat upautitjunmik kavamatuqanut ukiuqtaqtumi atanniqtuitjutiqarniq, aallalli avikturniit ittuqaqtut aatjikutavyainnik ayurhautinik.

Ihumagiyauyut hanaqiyat uumani unnirunmi Nunavunmiut ilitarhiyait ihumagilluarigamikkik. Inuit uqqaallakpkatu amihuryuani ihuaaluutinik, amigaittut uuktuqplugit ahikkut. Hapkuat uqauhit, ilitarihimaittumik, tuyuqtauhimayut Kavamamut naunaitkutighait talvunga *Tuhagavut* Tuharut³. Tuharut naunairutiyuq kitulluakkut uqauhiit pilluanguyullu.

Naunaittuq uqaqatigiigunmit upautivaliayumit Tuharunmut Nunavunmiut hilgahughimmaaqtut hivunighamut. Inuit atuqpiagtut pitquhirmik inuit ihumainaqtuulaqunmik takuyumaplugu atuqtautilirutaanik. Takuyumayut tuhaqtiqataunmik kavamanit inungnut kivraqtuqtamingnik. Kinguliqpaamik, ukpiruhuktut havakurnirnikkut ikayuqatigiigutikkullu, piniarhimanikkut amirinirmik Inuit pitquhiinnik inuunikkut ihumaliurutait uqauhikkullu, taihiniq avungaraaluk hanaqiniagamut ihuarhiyuumigutighaanut ilahainium, Nunavut tikinniaqqaa tautuuyagani hivuniringnirmut.

³ North Sky Consulting Group, Tuhaavaktaptiknik Unniuti, September 23, 2009, Iqaluit, NU

Article II. QAUYIHARNIIT PITQUYAUYUT

Ihivriurhugu piyat nunallaani uqaqatigiikkut, uqauhirit atautimiuyut tatjamut piyauyut nuiyut aatjikiigutilgit Tamapta 2009-2013-mut. Ihumaalurutit ihumainaqtuqtaalaqinikkut, nunallaat naammagutait, iliharnikkut, hakugigutiqarniqlu ilauyut pitquhianut Nunavut uplumimut, ihuagharutighanut hivumuakvingmut.

Section 2.01 1. PIMMARIGHARLUGIT ILIHARNIIT AYUIRHARNIKKUT INIRUTIT

Iliharniq, tamanginni iliharnirni: Ilihalihaliqtut; Kindergarten Grade 12-mut, havaagghaganut ayuirhanirnu taiyauyunik Trades Apprenticeship Iliharniq, iliharpaalirutikkullu ihumaalungnaqpiiaqtuq Nunavunmiunut. Itkaluarhutik piyuumirutit nutaaq *Ilinniaqtuliqinikkut Maligaaq* amihullu ihuaqpiiaqtut havautit nutaallu piliugat imaittut pimmariaqtut ilihaqtinut naunaiyaut, piliurniq Nunavunmi havaghimayumik ilihagaghat, Nunavut Inirniitut Iliharnikkut Hanaqitjuhighaq, taamnalu Nunavut Ilihaiyighanut Ilihautjut, iliharut ihuarhitaungittuq amihunut Nunavunmiunut.

Nunavunmiut uqaallaktut ilihalihaaliqinikkut havaat manikuqtuutiklupallaat nunaqqiqiviillu ilingaktut. Hanaqihit nunaqqiqiviit ilingaiyarhimayuniklu nunaqqiqivingnik piyuumayut nunallaat tamainni ikayuutighanut ihuarnikkut piyuummirutighainnut nunaqqat inuillu havatinguqtiqalliatjutighainnut.

Nunavunmiut unniutiyaatigut iliharvitik tunihingittut ihuaqtumik iliharunmik inulrammit havattiarutighaanut iliharyuumirutinulluunnit pitjutighaanut havaamut iliharnirmulluunniit. Ihumaalukpiaqtut ilautjutaunianik nunallaat hanaqiqatauniatigut atanniqtuutiliqinikkut iliharniup, tugaanganiani ilihagaghat, iliharniq Inuit uqauhianik, ihuarnia malruukkut uqautilikkut havaat, ilauniatigut Inuit pitquhiit ilihagaghat, taimaaqtiqiniinni angayughiit ilihaqtuq, iliharianginniinni, inungmiuqagitiingnikkut, uqautiliqinik tamavyainni iliharviinni, tahapkuallu havaaghat nunaqqanut atahiuulitik ilihaqtaghanut. Unniutiyaatigut amihut nunaqqat ilihariaqattaqaktut kaaktumik.

Tamaani Nunavut, inuit ihuarhiyuumigunmik ilautjutikkut inirniit iliharpaalirutikkullu iliharniarutighanik, ilaalu inuunikkut hanaqitutinut, tairuktaaliqinikkut, havaaniktinnani, ayuighaniq havaariyumayamut, titiraniqinikkut ayuittiaruhiliqinikkullu ayuihautik nunallaaniihimalutik.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Ayuirhimayut iilaaqtut. Qangannuami unnirunmi, Justice Thomas Berger titiraqtuq Nunavut tiqitjutiyuq “ayurhautiqaliqtuq” turaangangittumut ihuitjutilingmut iliharutip. Berger pighailiupiarunmik ihuammariktumik, Inuktitut Qaplunaatitut malruutigut ilaitjutimik, amigairyuummiqtunik Inuinnarnik ilihagtinik ilitpaaqtittiriyuniklu ilihaiyiniq, piyaalarhuutinik iliharumayanut, hapkuallu ilauyunguqtaulutik ilihagaghat havaaghanut.⁴ Ukpiruhuktuq hamna pighailiurut upalungaiyaiyautangani Nunavunmiunut, ilauyaanginnilu, Nunavut piangaiyautaanut, talvuunainnarlu ilautimut malruuk iniqtirniagaghak Nunavut Nunaqqaarutik Angirutaani (NLCA): Inuit ilauniq piangaiyautikkut hailiyuni; ihumaminiqtaalarhuut, pitquhiit inuuhikkut naamaguta Inuit, ilaqiniaqtuq. Berger-m ihumagiyaa Inuit havaaghaliqinikkut iniqtaghat Naunaitkunmi taiyauyuq Article 23 NLCA-mi ilauyughauyut ilaqitjutighamut ukungnunga inirniagagnut NLCA-mi, uqaallaghunilu “Naunangittuq iliharniq pilluaq aulayaami iniqtirniarhimayamut inighaghanut Naunaitkutamat taiyauyumut Article 23”⁵ amigaittariangani Inuit tamainni havakviinni Kavamat.

Berger tikkuqaataa “iniqtirut iniqtirahuagamik Naunaitkut taiyauyuq Article 23 ... iklugiigutiplutik inirniagaq.”⁶ Uqaallaktuq tamarmik kavamak takiyumik ikayuutighamik Nunavunmut maniliqtuilutik aulatqiktumik iliharniliqunmik piyughamik inulramirnut iliharnikkut ayuirharnikkulu turaangayunut havaaghaqarviquarniaqtunut. Ayuirhainiq Nunavunmiunik ilauqpiarianginni piangaiyailiqinirmut; pitquhitsuqakut, nutaatigut ikluqtulluunniit malruukkut; ittuq takiyumik akighaalu ihauqtuq ikayuutighaq nunallaam pivaliatjutaanut, hivunimilu naamagutaatikkut, ihumainnaqtuuqtaalaqitjutik naqatqihimaniatigullu Nunavut.

Piliurniata uuktughaghat takanna, illiturihimayugut hanaqitjuhia ahiatigut piyuumirutaatigut Nunavut ilihaliqiniatigut anginiaqtuq, avungaagaaluuluni, akituyuulunilu hanaqitjuhiq. Itjuhigahaqatughauniaqquq iniruminaqtumik takiyumik qanuqtut hanaqitjutighakkut hivunighamik, atuni ittunik, hanaqiyaaganik, ilatjutinik iniqtigaghanik, havaqatigiingnikkut, ilarhuutauniaqquq angiyut inirniaganik. Havakpiarniahimatjutiqaqtughaqlu tamangnik kavamangnik taavunga inirniarhimatjutaanut.

(a) 1.1. Iliharniq: K-12

Tamatkivyaghutik Nunavunmiut ukpiruhuktut ilihagtuliqiniq anmuuqpiiaqtuq kingullirni ukiuni. Uqaallaktut Nunavut ilihagtuliqinia pipkaingittuq ihuangayumik iliharnirmik amigaitqiyanginnut ilihagtunut havaaghamingnut piinnarilaqiyaanginni iliharyuumirvingnut ayuirhayaanginni havaaghanulluunniit ayuirianginni. Tatjali, itpallaktut 75%-kiaq ilahaqtut Nunavunmi inirhiyuittut angayughiit inirutainnik. Ilihaqtut iniqtiqtitauyut angayughiit iliharviinnit ayughautiqaliqpaktut piyuumirahuaaramik

⁴ Berger, T. Conciliator’s Final Report: Nunavut Land Claims Agreement Implementation Planning Contract negotiations for the Second Planning Phase. Indian & Northern Affairs Canada. Ottawa. 2006. Pg (i): Letter of Transmittal.

⁵ Ibid. Pg 18.

⁶ Ibid. Pg 19.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

iliharyuumirunmik havakingurnahuaraangamikluunniit, ayuighanayuat havaariumayamat, ahikulluunniit ayuittiarutimik. Inuit ihumaalutiqaalluaqtut qanuritjuhianik ilihagaghap ilinarnianik iliharviinni, inungmiutiqliqinikkut piyuumirut , hanaqiviup iniqtiqitjuhianut ilihaqtunut taiguayughiniinnut, inuuhikkut havaknikkullu ayuirutiitigut. Mikitqiyani nunallaani inuit ihumaaluktut qulvahitqiyat ayurnavyatkiyat ayuirhautit ingittut ilihaqtut taimaittumik ayuirhalaqivaktut ayurnaitqiyainnakkut ilihautinik.

Nunavunmiut ilitarhiyut ilihattiarut itjuhilik havaghaamut nakuuyumik ihumainaqtuuqtaalaqinirmullu. Itjuhiqaqtut, ihuahaqtauyuumirhimaaittumik iliharnikkut, kavamatuqait avikturmilmiluunniit kavamat piqalimaaittut naamayunik Inuit havaktighanik itquyayuni Naunaitkutami Article 23 NLCA-mi.

Kavamat havakvia linniaqtuliqinikkut tatja havaktuq piruaraalungmi iniqtirniarutighaalu angiyuuralungmik, taavungaraaluk hanaqitjulingmut piliurniarhimapluni turaangayunik pitquhirmut, piliurhimayumut Nunavunmi ilihagtaghanik titiqitjutainnik hanaqitjutighainnik. Inirniarhimatjuhia 2018 – 2019. havagutighat uumuuna itjuhiitigut tunihimayut, una iniqtirutighaq qularnaqtuq.

Uuktuquyayuyut:

- 1.1.1.** Angmaffaarlugu angirut Kavamangat Kanatatkunnut talvani NLCA-mi maninigiangani ikayuutighamut takiyumut, piyuumirhimayumut iliharnikkut ayuirhaitjutikkullu hanaqitjuhighamik.
- 1.1.2.** Piliurluni taavunga takiyumut auaqtirutighamik hanaqitjuhainnik ayurhautit tatjalu atuqtauyut ilihagtaghigut iniqtiqniarhimalugit atuni, hanaqittiaqtaaganik, ilayuumigat turaangayat.
- 1.1.3.** Qayummaktillug piliugaq Nunavunmit ilihagtaghat angikliuumirulugu maniqturutighaa havaktighaillu havavingmi iniqtigaghap.
- 1.1.4.** Ilaupkailuni inirnighanik tamangani piliugat auaqtigutiplu ilihautip piqattiarangani pitquhiliqinirmik ilaqarlunilu inuit nuatqatiliqinikkut ihumaliurutainnut.
- 1.1.5.** Naunaitkutingurlugu ilulit piliurhimayut Nunavunmi ilihagtaghat aallanut avikturhimanirni ituqarianginni ilahaqtuliqiniit itjuhighait Nunavunmi qanituuyanginni ihuarutaitigut aallaani avikturhimanirni.
- 1.1.6.** Hanaqilluarlugu tairuarniq (Inuit uqauhia qakunguqqattaq Qaplunaatit Uiviititulluunniit) nappaliqinikkut ayuirhaut mikitqiyani ilahaqtillugit.
- 1.1.7.** Akullirni angayurhinilu iliharninini ukiuni, pihimmaarlugu hanaqilluaruarniq tairurnikkut (Inuit uqauhiatigut Qaplunaatigut Uiviitigulluunniit) nappaliqinikkut ayuirhaut, ilalugulu pittiarhimayumik tamatkiumayumiklu hanaqinirmik ilihagtagh

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

uqautjinikkut havaariyumamaymut, hivunighaq ilahaganullu ilihagtut turaangayaangita ilautinut iniqtaaganut havaariyumayanut iniqtirniaganut.

1.1.8. Havaqitigiigutilugit aallaat kavamat havakviit, angigliyuummirlugu qaritauyaliquit ayuiryuumiruit angayughiit ilhagaghait iligianginni mikitqiyani nunallaani pitjutikkut aularhimaittumik ayuighanikkut, tiiviikkuuqitutikkut iliharviit iklutvirtual, qaritauyakkut ilharnikkullu.

1.1.9. Piliurluni ilihariangiqattarniq nutqartitjutit taimaaqtarniq nutqartitjutiniklu aghuurhainirnik, nutaqtillugu angiklitjutaanut apluqtarniq angitqiyamut.

(b) 1.2. Uqauhiq Ilihautit ukuallu Malruuknik-uqahini Iliharniit

Amihun Nunavunmiut unniutiyaatigat Inuit uqauhiit ilihautitiagaghaq ilharvingni. Ilihaqtitaqtuyait nutaqqatik Inuktitukkut, ayuittianiklu ilihaqtiqaqquyut Inuktitut ikayuqtaaqatunuk nutaqqanik uqquarighiyaangini uqauhimgnik. Ilainni nunallaani tuhaqtugut aghuuqtunik hanaqiyunik utiqtitinahuanik ayuiffaaqtitjunmiklu Inuit uqauhianik. Ilaplugut, Nunavunmiut unniutiyaatigut nutaqqatik ilitiaquyait Qaplunaatitullu, unaiillurnarmat pitquhimik nutaami inuuhirmi. Tuhaqattaqtugullu Nunavunmiut Kavamatik uqquariktughaq Inuktitut Qaplunaatitullu.

Inuit ihumayut Kavamat tikitjutiniaqqata amigaitilaangit naamaghiyut Inuit havaktit piyaghami Naunaitkut taiyauyuq Article 23 NLCA-mi, hanaqiyaalaqilutiklu ihuaqtumik Nunavut ilitariyainni uqauhini,⁷ Nunavut iliharviit ihuatqiyamik havaktughaq ilihainikkut tamangnut uqauhirnut Unniutjauyugullu Nunavut angayuqqaangit ilagiillu ihuatqiyamik piyughat uqquqattarnirmik Inuit uqauhianik aihimavingmingni, nutaqqat ayuilluaqpangmagit uqauhiq(t) aihimavingmingni angayuqqaanit, aniqatinit ilanillu: iliharviungittumi.

Ilitariniq ayuurnatqiyaniq uqauhikkut ilihainiq, 2006 Unniutaa NLCA-kut Aullaqtitjut, Justice Berger uuktuquiyuq, “piliurluni Nunavunmi ilihattiarnaqtumik malrungnut ilihaunmik Inuktitut Qaplunaatitullu.”⁸ taavunga takiyut pitjutighat malrungnut iliharut malruuyuq: hivulliq, piyuumirut tairuyuktunut uqquariktunullu tamangnut ilitariyauyungnut uqauhirnut Kavamat aallaalu havaviit pighailurutiginiaaraa, tuklialu, pihimaniq tammaqtailiniq Inuit uqauhiatigut pitquhiatigullu.

Tamangnik nutaap Nunavut Ilihaqtuliqinikkut Maligaaq Inuit Uqauhikkut Tammaqtailiniqmut Maligallu turaarutauniaqtut uumunga ihumagiamut. Tamangnik

⁷ Ilihimayugullu Uuiititutu Nunavunmi ilitariyauhimayuuq uqauhiq. Ayurnaiyaruquna una ihivriurniq, uqautigigitaqqut una, taimaatut amigaittut kiuvaktut uqautigivaktaat una ihumaginiq uqautigiinnaqtait Inuinnait uqautait Qaplunaatitunlu.

⁸ Berger. T. Conciliator’s Final Report: Nunavut Land Claims Agreement Implementation Planning Contract negotiations for the Second Planning Phase. Indian & Northern Affairs Canada. Ottawa. 2006. Pg 21-22

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Maligak pighailularhuutik iliharvipingik malrunngnik iliharutingnik. Ilininiaqtuliqinikkut Maligak hanaqitjuhiqaqtuq amighitjuhighanik ihuattiarighait ayuiliriagiaghaitalu nutaqqat malrunngnut uqqarighinirmut taigurnirmullu.

Uuktuquyauyut:

- 1.2.1. Piliurluni ihumaliuttiarhimayumik malrunngnut ilarhikkut hanaqitjuhighamik turaangayunik ilihagaghanik ilihautighaniklu atuni grade-nut ilalluaghamut Nunavumi ilihagaghaliurunmi havaktauliqtumi.
- 1.2.2. Pililurluni ayurnaittuni, itquumayunik naunaitqutanik uqauhikkut ilihainikkut qauyihainiq ikayuutainnullu malrunngnut iliharnirmut tamanginni Nunavut ilitariyahimayuni uqauhini, auaqtilugulu hamna ilitturiyaq katimanikkut havaqatigiingnikkut Katimayiit Ilihaqtuliqinikkut tamanginni nunallaani.
- 1.2.3. Pighanikillugi tamaita iliharviit inuliqturnikkut havaktighanik tamayaghaillurutaitigullu aulanikkut malrukkut ilihalirinikkut.

1.3. Nunallaami Ilihagagharmut Iluaniittut

Anginia ilihagaghap tamayaghaillu atauqtauvaktut Nunavut ilihaviinnit piliurhimayut ahini Kanatam ilangani ahianiluunniit nunaryuami, turaangangittuni Nunavut ilihagaghamut pitquhituutainnilu upluq atuqpaktamingni. Amigaitqiat tuyuqtauhimayut ayuirhaitjutit mikkannuamik piqangittutikuunniit ihuanganut ilihimayanut Inuit pitquhiinnut Inuit ukpiriyainnut atuqpagainnut, ihumaliurutainnut nuatqatigiigutainnullu.

Amihuni nunallaani, Nunavunmiut unniutiyaatigut amigaittut nutaqpaptik ililiqtait iliharvingni aktuumangittuq inuhiinnut. Takuyumayut havaaghanik ilihagaghaniklu tamayainiklu aktuumatiqaqtunik itjuhiitigut inuhiita nunallaanginni, tahamna ilaqaqtuq aghuurnaqtunik Inuit pitquhiinik Inuit ukpiriyainnik atuqpagainnik ihumaliurutainniklu, ilaqarluni pitquhikkut ayuirhanikkut piyuumirut maniqqamilu hanaqitjuhikkut ayuirhaniit. Piqangitjutilingmi ihuaqtunik, turaangayunik Nunavut ilihagaghanik, amihut ilihaiyt piliuqraktut inmingnik tamayanik.

Uuktuquyauyut:

- 1.3.1. Hailihilutik hunavalungnik Katimayinut Iliharnikkut inmik piliulirianginni ilihagaghanik tamayaniklu atuqtau-yughanik nunallaani ilayuumirutighanik talvulluamut avikturniup ilihagaghainnut, piliurlutik aulap-kailutiklu iniqtiqtiattaqtunik pitquhikkut ayuirhautinik maniqqamilu hanaqitjuhit ayuighaghanut.
- 1.3.2. Piliurluni tuhaqtitautinik Havakvingmi ilihaiyt atuqatta-utiyaanginni tamayaliugatik.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

1.4. Avikturnikkut Ilihaiyt Katimayit

Amihun Nunavunmiut unniutiyaatigut Avikturnikkut Ilihaiyt Katimayit pinguaqtauhimayut avikturnikkut 1999-mi akugingnikluktut hulaqutiyuittutiklu. Hungiutihimayunguuq ihuamiurniata aulaniup Nunavut ilihaiyiita taapkunanga Avikturnikkut Ilihaiyt Katimayiinnit Ilihaliqinikkut piliurhimayuq hivulliit 20 ukiut tikitinnagu 1999, uqaallaktut. Avikturniit katimayit atanniqtuitjutittialgit hivunighainnut Avikturnikkut katimayit hakugikpiaqtuugaluat qanuq aulanighainnut ilinniaqtuliqinikkut maliktaghanut hanaqiyaghanullu, ilaalu pipkaijutighanullu tamaita nunallaat ilautjuhighainnik ihumaliurniup. Avikturniit katimayit pivaktullu, atauttimut, angayuqqat nunallaalu hanaqiyaghatik atuqpagait qunirutjuhiatigut iliharniup. Ilinniaqtuliqiyikkut ilihaimmaarunmik piyuumirutimiklu avikturniitigut katimayinut ilagiyainnullu.

Aviktulihaarnirmi 1999-mi, avikturnikkut katimayit piuhuiqtut. Amihut nunallaat ihumayut pihuirutaat qaangiqaqtillu avikturnikkut katimayit piiqtut hulaqinnaqtumik uqarunmik ihumaaluutigiyamingnik qanuqluunniit itjuhimingniq iliharnikkut taapkkunanga Ilihaqtuliqinikkunmut. Amihun Nunavunmiut uqaallaktut qanurilipkaqtaunginnirmingnik nutaamut *Ilihaliqinikkut Maligakkut* ihuarhitjutaunyunaipallaghunilu hakugingniqutaanut Avikturnikkut Katimayiinnut. Piumayut Avikturnikkut Katimayit hakugitqiyamik nipimik aulayilutiklu unniqviuyaamingni ihumaalutimingnik qanuq ittughaniklu ihumagiyamingnik, ihivriurlutik nutaanik iliharnikkut atuqpalliyayunik, uqaalaklutik nutaanut maligaghanut, ihaurhailaghuunmiklu hanaqitjuhigamik piqarlutik piyuumirutainnut ilihaqniup maligaghainnut hanaqiyaghanullu Nunavunmut.

Uuktuqyayuyut:

- 1.4.1. Aulatjutighalirluni Avikturnikkut Katimayit uqautigiyaalarhuunmik nunallaani ihumaaluutit iliharnikkut inmingnut, atautimullu uqautigilugu kitulluamut havakviup havaktiinnut.
- 1.4.2. Pigharlugit Avikturnikkut Katimayit inuligturlugit maniligturlugillu iniqitritjutighainnik hanaqiyaghautainnik.
- 1.4.3. Aulagtittiriffaarlutik ilihaunmik Avikturnikkut Katimayit uqautiqatilarhuunmik havaamingnut iniqtigaghanik, qangirhittiarutighamik Nunavut Ilininiaqtuliqinikkut Maligamut turaagiyainnullu, ayuirlutiklu nutaat uuktugat atulihaaliqtullu iliharnimi.

1.5. Ilihaiyinut Upalungaiyarniq Havakvingmut Ilitturhainirlu

Amihuni nunallaani tuhaqtugut Nunavut amigaruhukpiaqtuq Inuinnarnik ilhaiyinik, amiraqpallaat Inuit uqauliqiyikkut ayuittiarhimayut, ayurhaqpaghunilu

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

havaktigaaqtarutikkut ihaiyiniq ayuittiarhimayunik iliharunmi akullirni angayughirnilu hanaqiyaghani. Nunavut Ilihaiyinuq Ilihaqtuliqiniq Ayuirhautjut (NTEP) ilitariyauttiaqtaugaluaqtuq ayuirhaittiarhiinnut Inuinnarnik ilihaiyighanik, havaktighaillurniq iniqnunut avatqumatqiyauqpiatuq qaffiutjutainnut, ikittuniklu ilihaiyiniutivaktuq ayuriiqtunut ayuirhattiarutinut akullirni angayughinilu ilihautiinnut. NTEP hivullit iniqtirhimayit havaguirnarhitingmagit taimaaqtiliqpalliyut, aallallu amihut havaaqalirhutik atanguyaunikkut Kavamani, amihut ahiani iliharniup.

Unniutiyaavaktugut ilaqtiiq havaktighagat ausaimit nutarayauplutik ayurirhimaittutiklu. Ilaali havaaghamut ayurirhimagaluarhutik havaktinniarhimaplutiklu, qangirhimalluagittut Inuit pitquhiinik ihumaliurutainniklu, qangirhitjut amihunik ilitturhautauvaktuq qangirhittiaqtinnagu. Amigaitqiat mikiyumik ilainnaatigulluunniit avatikkut pitquhikkut havangnikkut. Ilihaiyit ihuiguhukpaktut iliharnikkut ilitturhainiq upalungaiyautittiangugittuq ilarviit ikluanginni, inuuqatigiigunmi nunallaamilu.

Inuktitut – Qaplunaatitut malrukkut iliharniq uuktuqtautquyauyuq Justice Berger-kkut uqautigiyauyurlu qulaani, auaqtittialimaittuq amigairyuummiqpiatinnagit Inuit ilihaiyit tamainni ayuirhavingni. Piqangittumik hakugiktunik Inuinnarnik ilihaiyiniq tamanginni nunallaani, ilihautighat atuqtauyut Nunavut ilihaiyinni pitquhirmut turaangattiarunaittut. Nutaamik taavunga takiyumik hanaqitjuhighamik piyuumirutighamik Inuinnarnik ilihaiyit ayuirhauhighamik ayuirhayuumirutighaniklu hivullighaugaluaq.

Uuktuquyauyut:

- 1.5.1.** Pipkarlugit Ilihaiyit qaiyut Nunavunmut aallanit avikturninit tamanganut atayumut ilitturhainirmut piliurhimayumit aulapqaqtauyumut Ilinniaqtuliqiyikkunnit, ilaayughaulutiklu ukiutuaangat talvuuna iliharutinik. Hapkuat ilitturhaitjutit aallanguutauyughaugittuugaluat upluinnut iliharniup ukiungatanut.
- 1.5.2.** Hivunighaliurluni takiyumut taavunga ikayuutighamut Inuit ilihaitit iliharnianut ayuittiarutimut piyuumirunmullu tahapkuunuuna:
 - (i) hailihiniq angikliyuumirutikkut maniliqtuitjutik tunngavianut pitjutauniaqquq aullarunmik ihihaqtiit ilihautainnut nunallaanillutik tamangmi avikturhimayuni Nunavunmi; talvalu
 - (ii) pighaniut ilihaiyit ilihautainnut avatqullugu ayuirhauniq taiyauyuq B.Ed, ilihaiyit ayuiryuumirutikkut piyaanginni atuqtughanut akungani angayughirnilu ilihainikkut, taaplualluunniit titiiqqiqtuqtautjutit ayuirutit.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

1.6. Ilihaqpaalirutikkut Ayuirharnikkullu

Amihun Nunavunmiut unniutiyaatigut pilimaittut ilihaqpaalirutighanik ayuirhaitjutighanikluunniit havaanigiamingni inmingnut ihuariayamingnik. Hailipkaihimagaluaqtillugu Ilihaqpaalliqvik (NAC) amihunik aallatqiinik havaanut tugaangayunut, taiguuhikkut, inirniit ilihautinganut, titiraniktitauniq ayuirmat, titiqqitjutiniknik ayuittiarutikkulu ayurnaqtuniit, pilimaittut amihun Nunavunmiunun pipkaqtaunginmata haninganut inuum nunallaanganut. Amihuni ukiuni, Ilihaqpaallirvik havaktiarutiqaqpaktuq aulapkainikkut ayuirhautilluanik nunallaani hilataani pingahut avikturniit iliharviita atanguyaqarviinni: Iqaluit, Kangiqliniq, Iqaluktuuttiarlu. Inuit ilihimayait havattiaruhiinnit hapkuat uuktuqtaungmata mikitqiyani nunallaani, ihuiguhukpakkamik Katimayiit Iliharvingni Iliivit atuqtauqattangittut, takitqiyaani ukiup iliharutit hailiyaungittut.

Berger-m taiyaata taimaa “iliharniq education is the key to moving toward fulfillment of the objective of Article 23,” amigaiyaquyummiqlugit qaffiutilaangit Inuit tamainni Kavamat havaktiinni, tikitjutighaanut Inuit ihumainnaqtuutilaqaataanut, qilamik pighaillirutilik hailinia aallatqiigutaillu ilihaqpaalirutikkut ayuirhautit havaghamullu ilihaqtat. Hapkuat havaaghat turaangayughaugaluat ittunut Kavamat nanminiqatullu havaktighaillirutainnut nunallaani Nunavunmi.

2005 – 2006-mi, Kavamat piliuqtut Nunavut inirniit Ilihanikkut Hivunighaq: a tamatkiumayuq takiyuq taavunga hivunighaq upalungayautighaq Nunavunmiunut havaaghaqhiuliqinirmut avikturvingmi. Una hanaqitjuhighaq aulagtiqtauyuittuq huli. Lkayuqniaqqat aulagtirutaa, Kavamat havaligtughaq uqariiyautiminik Pinasuaqtavut tutuuyarutip taihitjutaani: tamatqirlugit uat taala ayuirhauili uat taala.

Uuktuquyayuyut:

- 1.6.1. Tamatqirlugu atuligtirutaa Nunavut Inirinikkut Ilihaniq Hivunighaq (NALS).
- 1.6.2. Pinikluni Ayuirhautikkut Tutquumavik Maningnut ilihaqpaalirutighakkut ayuirhautikkullu Nunavunmi talvuuna ayuirhaiyit, ilaalu NAC, maningnik piyaalaqiyaanginni aulapkaitjutighainnik ilihautighat upalungaiyaligianginni Nunavunmiut ilauttiaruqalirianginni havangnirmut.
- 1.6.3. Pinikluni tamatqiumayumik havaariniagamut uqautjinikkut hivunighaliurniq, aullaqtirluni akungani iliharniup aulahimmaarluni angayughinut ilitpaalirutinullu, hivunniqtuiluni aghuurhailunilu Nunavunmiunik ihumaliurhimayainnik havaaghatik. NAC inirniit ilihaiyit, angayughiit ilihaiyit tapkuallu Kavamat Havaariyumayamut Pivalliyiit havaariyaaqtaat hamna hanaqiniq.
- 1.6.4. Maniliqturut inuliqturturnilu havaamut iliqqata, aullaqtirlugit aturnia Nunavut Nunallaani Ayunginniinut Havaanut Naunaitqutit (NCSIS) tamangni iliharvingni

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

ilihaqpaalirvingnilu hanaqiyani aulayaanginni havaariyumayamut uqautjinikkut hivunighamullu havaaqqut.

1.6.5. Amigairyuumirlugu hailinia nunallaani inirnit ilihaitjuhianut turaangayuq iniqniarutikkut ilihautinut nalliutainnut pitaalaqutinullu ilaulaqtinut ilihaqpaalirutinut ayuittiaganullu iliharnikkut iliharyuumigutini.

1.6.6. Pivallialuni amigairyuumiganik piyuumirutinik havaariyumayanut ayuirhayunut.

2. IKIKLILAAQLUGU ILINGANIQ

Nunavut ayughautikaktuq iliakyuktunik havaakhaittuniklu. Amihut Nunavunmiut pinahugiyut pitjutainut iliakyuktut havaakhaittutlu pihimayut qilamiukhutik, naunaittutik, ayughautigiliqhugu aallannguqtirutinut pitjutaanut Inuit nuatkatigiigutainut 6-ni quliyuni ukiunginni. Ihuaqhinahugittugu iliakyuktut Nunavunmi ayugnaqhuni angivlunilu havaktauyakhaq kanuriliurutikhanut havaktakhanutlu ihuaqhinahugitlugu. Ikayuuhianiq atauhiq ihuaqhiutjutauvaktuq. Ikayuutauvaktuq tahapkununga ayughaqtunut, kanuriliurutighakakhuni naunaiktitlugu nunallaami inuuhittiarnikkut inmiknik munarinahugitlutik. GN-kut Ikayuuhiarutait ikayuutauvaktuq manikhaqtittutik inungnut ukiulgit 18-nik kaangikhugitlu, munariyanginnutlu.

Uqaqtanginnut Ilinniaqtuliyit, amigaitqiyat iglukaktut Nunavunmi ikayuuhiaqpaktut ilanganut ukiumi taima taima. GN-kut naunaiyaitjutait ukuat 50% iglukaktut ikayuuhiaqpaktut, ilangit nunallaat unnirhutik kangikhugu 70%⁹ ikayuuhianginnaktut. Ikayuuhiaqtut ayughautikaktut akituyukyuanik niqikhanik Nunavunmi pillualimaittutiklu aquiktuqlutik niqikhanik tahapkununga inungnut pikanginnamik atuqqiutimut, taimatut ittuq amihunut inungnut. Umani avatiptingni niqikhanut ayughautikakpaktut amihunut iglukaktunut. Nunavunmiut ilanginni nunallaani uqaqtut uvaptingnut nutaqqat ilihariaktugpaktut kaakhutik. Qauyihaigamik inungnut uqaqpaktut tahapkuat ayughakpiaktut Nunavunmi nuatkatigiiktuni ihuaqtumik munariyayughaugaluit. Amihut uqaqtait ihuaqhiutikhanut inuuhinginnut nutaqqanut inirniqhanutlu. Inuit ihumagiyait nutaqqat iliakyuktut ayughautikakluaqniaqtut nuatkatigiigutimut, mihigimayainut, aanniartailinirmut, ilihaqhutiklu ayughaqniaqtut ayughautikaklutik ilakatigiigutimingniklu pikaramik ubluk tamaat.

Havakvik unnirpagaitlu amigailiktunik aippakangittunik iglukakhutik ikayuuhiaqtuni tahapkunani ukiukaktunik 18-nik kaangikhugulu. Una naunaittuq amihuni Nunavunmiutani ayugnaqtuq naunaikmat inulrammiit ahinungngaulikmata pitquhiraluaptingnit inmikutt munarivaktuugaluanu.

⁹ <http://www.gov.nu.ca/finance/2009business>

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Tamatkikhugit, Nunavunmiut naunaiktait hitamat ihumagiyauyut taaffumunga Ikayuuhiarutimut havaktauyamutlu.

1. Ihumayut tatja ikayuuhiarutigiyamingnut ikayuutaungittuq manikhanut ikayuutikhanutlu akituvatlaakmata iglukpat, niqikhat, aannuraakhat ingilratjutikhatlu ayughaqtunut Nunavunmiutanut (nutaqqat, hingaiyut amaamaktituyutlu, inirniqhatlu) ;
2. Ihumagiyait pitjutikhakatluangittumik ikayuutikhainutlu inulramminut ikayuuhiaruirianginni havaliriamingni. Taimaa ikayuuhiarutininik takuyumayut havaakhalikaliklutik inungnut ikyuknahugitlutik inuuhittiarnirmut nunallamut tamatkiklugu;
3. Takuvagait amihuvatlaanguvlutik maliktakhat maliguagakhatlu Ikayuuhiaruiniarnirmut, pivlugit aallanut kavamatkut atuqtakhainut, pitjutikhaliuklutik ikayuuhiaruirianginnik, ihuaqhikpiaklugu iliakyuktunik; imaalu,
4. Takuyumayutlu ihuaqhihimayunik havaktauyakhanik naklikhaaktunik ikayuutikhainut tahapkununga ikayukhiktukhaukmeta, ihuatqiyunik naguuyuniklu ihuaqhiutikhanik havaktauyaanginni taimaaktitnahugitlugu ihuinaarutauyut Ikayuuhiaruiniarnirmut.

Nunavunmiutat uqaqpaktut ihuahitjutikhamik piyumavlutik ikayukvikhakarianginni ihuaqtumik inuunahugittuni ihumagivlugit inungnut aallannguqtiliktumutlu inuunirmut. Havaktakhaat GN-kut piliklugu nuatkatigiiknirmut ikayuutikhamik ihuaqtumik pilugu.

Uuktuquyauyut:

Iliakyuktut amihumik pitjutikakhutik, havaakhanut, angayaaknaqtunik atuqtut, ihummarlukhutik aanniarutikaktut, ilakatigiikhutik ayughaktut, akiliuhiat akikhivatlaakhutik akitukpiakhutik aviktuqhimayuni. Ihuaqhiutjutikhaqaqtuugaluaq qilamik pilugit ilaikyuktunut pilugit. Kihimi, ihuaqhinahugitlugu iliakyuktunik pinahugitlutiklu inmiikut munarilutik aturaaqpaktukhamut piyughaq upalungaiykluta havakatigiiktumik pinahugitlugu. Uumunga pitjutighakaknahuakkata ihuaqtumik kangikhilugu pitjutainut iliakyuktunut ilakatigiigutainutlu inmiikkut.

- 2.1. Qilamik ihuaqhilugit manikhanut naguuyunut niqikhanut niriyaakhanutlu havaktaulugit nutaqqat naguuyumik niriyaanginni. Una havaktauyukhaugaluak iliharvingni ihuaqhilugit manikhat tatja tuniyauhimayut naittumut aittuutit aallanit GN-kut havakviinit uumunga atuqhugu.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

- 2.2.** Piliuqlutik havakatigiiklutik Iliakyuktunut Kanuriliurutikhamik Nunavunmut ihuaqhinahugitlugu iliakyuktunut:
- Pitquliklugit inmikkut munaritkulugit havaakhanik naunaikhilutik nunallaani inuit havaariyaaktainik ikayuuhiaruiklutik
 - Ikayuknahugitlutik inmikkut muaripkailutik ihuaqhilugit mikiyunik atuqqiutikhainut nanminikhanutlu ilihaktittilutik.
 - Hakugikhiyuumilugit mikiyut nanminikhanut pitjutikhat ihuaqtumik piyaanginni naunaikhilutik uuktuktaaktainik pivikhaniklu ikayuklugitlu nanminikaktut niuvviktittiyaanginni niuvrutikhamingnik havaktamingniklu
 - Ihivriuklugit maliguagakhat GN-kuni pakittinahugitlutik pivikhanik ikayuuriamingni inmikkut munarinahugittunik iliakyuknaittumiklu ikikhilaaqnahugitlugu

- 2.3.** Ilauvlugu uumunga Iliakyuktunut Kanuriliurutikhamik, havaklugu ihivriuklugit ihuaqhinahugitlugitlu ikayuuhiarutit:
- Munarilugit iliakyukpiaktut atuqluagakhanik tunilugit. Ihivriuklugit tatja ikayuuhiarutit ihuaqhiyaanginni maligakhat atulluagakhanginnut naguuyumik inuuyaangninni ayughaqtunut aviktuqhimayuni; imaalu
 - Amigaikpatlialugit inmikkut munarinahugittut: Hakugikhiyuumilugit tatja hanaqitjutikhat naunaiklugitlu kanuriliurutikhat ikayuuriami tahapkununga havaktaaktunut havaliriamingni havaffaaliriamingniluuniit.
 - Naunaiklugit ihuaqtut pitjutikhat havaakhakhiuqtunut pihimayaamingni ikayuuhiakhamingnik
 - Naunaiklugit piiklugitlu ayughautigivaktait tahapkunatut pitjutikhanut atukllaktamut akiligakhat iglunut ihuaqtumik pivaktunik ikayuuhiaktunik.

Ikayuuhiaktit pikangittut qaritauyakkuurutikhamik Ikayuuhiarutinut Munaritjutikhanik. Ihuaqhinahugitlugu uumunga pitjutikhamik havakvigiyaat katitiriyughat qilamiklu pilugit ikayuuhiakpaktunut naunaitkutainik ikayuuhiakhimayunutlu pitjutigiyanginnut. Pikangittumik pitjutikhamik ikikliyait ubluk tamaat aulatjutainut ihuaqtumik pinahugitlutik havakviani unalu havaktakhanut upalungaiyaklutik. Ilalugu ayughautigiyaat havakviup katitiriamingni ihuaqhinahugitlugitlu ihuaqpiaktunik naunaitkutakhanik atuqtautaaktunik ihuaqhiutigilugulu manikhanut Kanatamit.

- 2.4.** Ihuaqhilugit havaktauyut angikliluumilugitlu kanataup kavamanganit aallanitlu ikayuutighatihuaqhilugu tamaat havaktauyakhat uumunga ikayuuhiarutinut Munaritjutikhanik uumani 2009/10 manikliurnirmut ukiuq.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

3. KATITIRRINAGHUGITLUGIT NUNALLAARIYAVUT

Piyumayanginnut Nunavunmut atuliktuq, ilanganut, takuyumayanginnut kavamatkut knaittuni inungnut. Ukpigiyainut Inuitkaujimiajatuqanngit, atuqhugit kavamaliqinirmut naunaitkutakhainut kavamamut kiuvaktunut inungnut, aghuurutikakhutik ilaugumik.

Nunavunmiut uqaqpaktut ihumagiyamingnik kavamaliqinirmut uqaqhimmaaqhugu. Aullaqtirmat Nunavut, inuit takuniaqnahugiyut ihumaliurutikhanut ukuatlu, ukunuuna nuutingnirmut, inuit ihumaliuqtut, nuunniyuqtut kanitqiyamut nunallaamingnut. Kihimi, inuit ihumayut aippaanut piluaqtutut iliktut. Ilangit inuit kanikliyutut iliyut kavamatkunut ataani GNWT. Aallat uqaqtut, una GNWT-kut atuqtaat ihuangitkaluakhuni, ilihimayut kihimi kinamik ihumaliuqpaktunik kanuklu uqaqvigittaahugit. Pikattaaqhutik, inuit uqaqtait ihuigiyamingnik ilihimangittutik kitkut ihumaliuligiakhainut kavamatkuni, qanuqlu ayugnaqpiaghuni ilauluni ihumaliurutinut. Inuit ihuighuinaqtut, “inuit kiuyuitut hivayaunmik.”

Nunavunmiutuqaqpaktut uvaptingnut amihumik qilamiurutikhanut katitirianginni inirniqhanik inulramminiklu. Una piyaghaq naunaikhimayuq aatjikkutaanut tahapkuat nunallaat naunaikhittitlugit piyaghanik hivuliqtiriurutikhamingnik ilihaqlutik. Piliuqlutik havariamingni atugakhamingnik pilirianginni uqakatigiiklutik inirniqhat inulrammiitlu, piliklugitlu hivunighaliurutikhat ilihaqtittitlutik inulrammiini, ikayuutauniaqtuq nunallaamut inuuhittiarnirmut.

Uuktuquyauyut:

Amihut havakviit kavamatkuni talvani Nunavunmiutat ihumayut tuhaktaulimaikhutik uqaraangamik. GN-kut piyughat piliffaaklugu kavamaliqitjutikhamik tunihilutik ihumaliurutikhanut kaniklilugit inungnut ihumaliurutimut pihimayunut. Aullaqtiliklugu una tunihilutik hakugikhitjutikhainut nunami timikaktunut tatja ittunut, itpaktuugaluit kihimi ittungnaikhutik. Ihuaqtumik piyughauyut tunihilutik pitjutikhanut nunallaanut katimayinutlu ihuaqpiaktumik. Tatja pikaktuq pitjutikhanik tunihinirmut piyumatluaqhutik tahapkununga nunallaanut katimayinutlu pittaaqtunik titiraqlutik manikhanut uktuutikhanut.

3.1. Ihuaqhilugit nunallaami munaqhiliqinirmut, maligaliqinirmut, nunallaani ilihaqtuliyuinutlu, tunilugit ihumaliurutikhanik, ikayuklugit ihuaqtumik.

Nunavut ayughautikaliktuq pituhimut atuqhimmaalimaikhutik tatja inuuyuni ihuaqhimaitpata inirniqhani inulramminilu. Inuit uqaqpagait ihumagiyamingnik tahapkuninga inirniqhat atuqtauluayuittugit ikayuktitlugit, ukuattaq inulrammiit, ikayukhilimaikmumik inirniqhanit, inirningukniaktut kangikhihimaittumik pitquhiraluamingnik. Inulrammiit munariyauyughat, ilihaqtitlugit, uuktutitlugit, havakatigiiklugit inirniqhanik. Inuuhittiarnirmut havaktakhat ihuaqhiyakhaat una piyumayauyuk. Naunaittuq amihuni nunallaani, nalautinik atuqluayuittut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

ayughautigiyaainut. Una Nunavunmi Igluliqinikkut Tutquumavik Hanaqitjutikhaat atauhiq pitjutikhaq havakatigiikhutik havaktauyuuq ukunanga NHC ukuatlu Nunavunmi Tunngavikkut Timinga (NTI) pakittilutik ihuaqhiutikhanik iglukhanut ayughautigiyaainut. Kihimi, naunaittuq tahapkuat ihuaqhiutikhat pihimagaluakhugit, GN-kut pikangittut pivikhamingnik pitjutikhamingniklu ihuaqhailiriamingni iglukpakhanut qilamiurutikhainut, uqariyauliktutlu pitquivilutik uqaqtut. Pikangittutik angiyumik manikhanik nutaanik, iglukhanu ayughautigiyaayut angikliluuminiaqtut ayugnaqhilutik nuatkatigiigutimut avatipitingnutlu pitjutainut tahapkununga Nunavunmi nunallaanut, uumungalu Inuit inmikkut munarinirmut. Manikhaqvikhanikkalurumik nutaanik, NHC-kut havaktakhangit angiyut. Nunavunmi nunallaangit aallangagaluakhutik Kanatami aatjikkiingittut. Tamaita nunallaat inmikkut pitjutikaktuq, pilluarumayamingnik, iglukhanik piyumayamingniklu.

NHC-kut havaknahuaktait tamaita iglukhanut hulilukaarutikhait, aguurutigilugu pittaarumik, angikliluumiyaat ilihautikhat nanminiaqqtunutlu pitjutikhat nunallaamut. GN-kut havaakhakapiaktut piliuriamingni havaliklugitlu havatakanik ihuaqhiutigilugit ihuaqhiutiniaqtunut qilamik iglukhanut ayughautigiyaainut ikayuklugu pivallianirmut ihuaqtumik maniliunirmut nunani.

Uuktuquyauyut:

Amihut Nunavunmiutat iglukaktut naguuluangittumik. Aalatkiit nuatkatigiiknirmut, maniliunirmut, havaktakhanut ayughautigiyanut pipqalimairutit ihuaqhinahugittugit inmik iglukhanut ayughautigiyaamingnut. Una pitjutigiya aallanngulimaittuq pilunilu, taima, ayugnaqhiluni ikayuktaungitkumik GN-kunit aallanitlu. Nunavut pikaktuq iglukhanut pitjutainut iglukhanutlu niuvikvikhainut aallangavlutik ahinit Kanatami; atuqnahugitlutik hilataanit ahinitlu iglukhanut kanuriliurutikhanik ahinit nunanit ihaqtumik havalimaittuq. Una Nunavunmi Igluliqiyikyuat atuqpaktut maliganut kanuriniqhaanut angirutikhanutlu pivallianirmut piliuqlutiklu “piliuqhimayut Nunavunmi” ihuaqhitjutikhat. Kuapaliisitkut pihimmaaktuqhauyut naunaikhilutik qanuq atuqniariakhamingnut aghut ilvigiyamingnut kuinkut kuapaliisingani ihuaqhinahugitlugit iglukhanut piyumayainut Nunavunmiutanit.

4.1 Havakatigiikhugit paanariiktut NTI-tut, piliuqlutik hakugiktumik tuhaqtitjutikhamik hulilukaarutikhamingnik. Hulilukaarutigiyauyuuq uumunga naunaiktittiniaqtut amihunut tuhaayunut taaffumunga Nunavuttip igluliqitjutigiyaingnut, pilugulu ikayuutikhaanik pitjutikhanut aallanik manikhanik Kanatamit.

4.2 Naunaiklugit piiklugitlu atuqtakhat havaktakhanutlu maliktakhat ikayuutaayunut ihariahuktunut ayughautigiyaingnut, piiktanginnutluuniit inuup piliriami pitjutikhainut inmiikut munariliriamingni.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

- 4.3 ihivriuklugit tatja tuhaqtitjutitnut pitjutikhat tamayatlu atuqtauyukhat ihuaqhinahugitlugu inungnut kangikhitjutikhanut, inuitlu kangikhitjutainut havaktakhanut malikgkhat, atuqtakhat, ikayuutikhat, inuup havaktakhait iglumik atuqhutik nanminiqaqtutluuniit iglumingnik.
- 4.4. Tunihilutik ikayuutikhanik nunallaani igluliyiyinut ikayuurianginni ihuaqhinahugitlugu inmik havaktaaktamingnik naunaiklugitlu qanuq pivikhat nunamilu ihumagiyauyut ihuaqtumik havaktaulirianginni.
- 4.5. Havaktunut iglukhat uqautigihimmaaktait tamainni Nunavunmi, pihimavluni iglukhaittumik nunallaani. Ihumagiyaautluaqtanginnut pivlugu amihut unipkaakpagait naunaittuq igluliyiyit, GN-kunut havaktitluanginnut, ayugnaqtuq ihumagiyauyughauvlunilu.

5. ANGIKLILUUMILUGIT IKAYUUTIKHAT PITQUHIMUT HANAUGANUTLU

5.1. Uqauhimut

Pikaraluakhuni hakugiktumik havaktaghamik naunaikhimavlugu Nunavunmiutat pitquhimut takuyumayangit, nutaatlu hanaqitjutikhat ilauyut ukuat *Ilitariyauhimaayunut Uqauhirnut Maligaaq, Inuit Uqauhinginnun Tammaqtailinirmut Maligaaq*, inuit ihumagiyaat pihimaittumik pivaktut GN-kut. Nunavunmi, takuyumangitaat uqauhirnut pitquhirnutlu tammaqniangnahugivlugu ihuirutiniaqtut ilakatigiiktunut, nunallaanut, iliharvingnutlu. Inuit ihuiguhuktut uqakatigilimaittugit kavamamingnut uqaqlutik Inuit uqauhiani. Nunavunmiut naunaiktitaat pihimahimmaaqniq atuffaaliqlutiklu Inuit uqauhianik pitquhianiklu pilluagakhauyuq. Nunavunmiutat ilihimayut tamaita inuuhitjutaayumi ilaungittut uqauhingani unghahikhivaktut Inuit pitquhiinnit unghahikhivlutiklu inmiknut munariyaamingni.

Ilanginni nunallaani, Nunavunmiutat ayughautikakniaqtut tammaliqlugit kingulikmik inuuhitjutaayumik atahiiinaqmik uqauhiqaqtinik Inuit ayuikhaittaaqtnut ilihimayamingnik uqauhirmingnik pitquhimingnilu unipkaanik tahapkununga tugliani inuuhitjutaayunut. Qilamik ihuaqhiutjutikhat pakittaaktahi tahapkunani Nunavuttip ayuittut ilihaqtittiyiini ilihaqtunilu – Inirniqhani nutaqqanilu. Nunavunmiut Inirniqhatr ilihimayumayut qanuq havakatiginiariamingnik inulramminut. Nutaqqat ilihaqpaktut uqauhirmik atuliklugu aihimalutik iliharvingnilu.

Aturaaqpektughanut ihuaqhiutigiyakhanut piyauniaqtuq havaktaghanik upalungaiyaklutik ilihaqtunilu pilugu, naunaikhimayumi ilangani 1 uumani unnirutimi.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Ukiungani 2006, Maligaliqiyi Thomas Berger naunaiknahugitpaga una ihumagiyauyuq naunaikhunilu aallannguqtirutikhat piyauniaqtut angiyukyamik manikhanik ikayuutikhainiklu Kanatamit. Berger uqaqhimayuq, “ihuaqhiutigiyakhainak avaliittuq piliklugu malruknik uqauhiqaqtunut ilihautikhamut ihuaqtumik havaliriamingni ...mikitqiyaringitaanut nutaamik ilihautjutikhamik malruknik uqauhiqaqtunut ilihauttitlutik aullaqtitlugu nutaqqat aullaqtirutikhaat ilihagnikkut ukiunginni, ilihariaktulihaaktunut talvunga Ilihaqnianut 12”¹¹.

Nunavunmiut uqaqtut ihuigiyamingnik havaktauyanik uqauhirmut GN-kunit. Atuhiqmik uqauhiqaqtut inuit unnirpaktut uqaqvginahugittugit GN-kuni havaktut uqaqtaaktut Inuktitut. Tahapkuat inuit uqaqpaktut qiniqhiavlutik ikayuktikhamingnik ilakatigiigutigiyaminik nunamingnitluuniit atukhutiklu numiktiriyimik. Tahapkununga pitjutaayunut kagikhinnaktunut hiamitakhaungittunutlu ihuaqtumik piyughat, ihuinaaqhimayunutlu, nutaqqanut munaqhiliqinirmutlu, atauhiinaqmik uqauhiqaqtut Nunavunmiut mikiyumik pivaktut uqauhirmutlu ikayukhingittutik. Amihut unnirpaktut kangikhitluaqhimaittumik ihuinaaqhimanirmut tiliyauhimaqut ukuatlu munaqhiliqinirmut naunaikhiyunik.

Nunavunmiut (tamaita Inuit Inuinaungittutlu) uqaqtut uvaptingnut ihuariyamingnik uqauhirmut ilihautjutikhanik kihimi pivikhaittutik ilihangnirmut havakvingni. Inuktitut ayuiqhaqniq ikayuktauyukhauyuq havakvingni pitquivlugitlu ihuaqtumik pittaaqtamingnik havaktauyakhanut naunaikhirianginni Inuktitut. Naunaittut piqangitgaangat akunngani kavamatkut pinahugitainni uumani pitjutaani unalu inuit pinahugiyainut havaktaunahuaktanginnut.

Uuktuquyauyut:

- 5.1.1.** 1-800 tatjautitlugu uqaqtut numiktirivlutik: atauhiq GN-kuni havaktuni unalu nanminiaqtuni pitquyaulutik taaffumanga Uqauhinut Kamisinamit unalu Inuit Uqauhinginnun Uqauhiliqiyit (tatja piittuq).
- 5.1.2.** Ihivriuqlutik piiklugitlu ayughautigiyauyut havaktikhakhiuqlutik malruknik uqauhiqaqtunik Maligaliqinirmut Havaktit, Palihimat munaqhiliqiyitlu nunallanut.
- 5.1.3.** Iltarivlugit tatja havaktauyut ihuangittut piyumayanginnut inuit, piliuqlugit Inuit uqauhinginnut tuhaqtittitjutikhanut naguuyunik ihuaqtuniklu, naunaikpagait kavamatkut havaktait qanuqlu uqaqvgivikhainut ukunatat nutaqqanik tighigaangata, hunavaluit ningaqhutik tiliutigiyait, hunavaluitlu

¹¹ see David’s reference in first part. Same page.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

5.1.4. Piliuqlutik ilihautjilutiklu ayuihautikhanut havaktunut.

5.2. Niuvikvikhat

Nunavunmi, hanauyaktut nanminiaqatutlu inuit uqaqpagait ihumagiyamingnik niuvikvikhaittumik hanauganut miqhanutlu, tammakpatliayuklu aquihimayut havakatigilugit. Ilalugu, nattikhiuqtit, ayughaqpiakpaktut niuvirunnaikmata pitjutaanut uumunga 2009 EU pittaililiqtut nattiknik nattikniklu miqhanik hunavalungnik aghuuruutauhimaittugulu kavamaliqiyunit tahapkununga WTO.

Piyaghaniktuklu GNikunut iliaqtittiliklutik nunakyuamut maniliurutikhanut nuatkatigiigutinutlu pitquhirmut nattikhiuqpakunut. Nunavunmiut hanauyaliuqtit uqaqtut pikangittumik pivikhamik hanaugamingnut pivikhamingniklu autqnahuaqtaamingnik tahapkunungalu qanuq humilu niuviktittiniariakhamingnut hanauyaliuqhimayamingnik.

Taima ittuq, ilanganut, maniliurniq hanauganut miqhanutlu aquihimayunutlu inungnut maniliurutigivagait hanikpaniitlutik inuuhiqaqhutik. Ihuaqtumik nattikhiurnirmut pipkakupagait Nunavunmiutat hanikpaniittumik inuuhiqaqhutik, inmikkut munariluhi, ikayukluhilu maniliurutigiyauyuni.

Uuktuquyauhimayut:

5.1.5. Havaktitlugit EDT Avatiliqiyitlu havaktakhamut piliuqlutik niuviktughanik tuhaqtitjutikhaniklu upalungaiyaklutik tahapkuninga nattikhiuqungittunut. NGO annguniaktit ikayukpakunut annguniarnirmut ilihailutik ihuaqtumiklu nattikhiurnirmut annguniarnirmullu.

5.1.6. GN-kut havaktughaugaluit ikayuklugit Nunavunmiutat piliklugit pitjutikhat atuliklugitlu qaritauyakkuurutit nunamit hanaugaliuqhimayanut.

6. IKAYURNIQ QAYANGNAQTUNIK NUNAPTINGNI

Nunavummiut uqautivaktaataigut Nunavunmi pingahuuyut katillugit qayangnaqtut inuit – inirnikhat, inulrammiit ihumarluktullu. GN-kut piqaqtut qanuriliurutikhanik ihuaqhihimayunik ikayuriangani Nunavunmiunik qayangnaqtunik, ilaillu una atuqhimangillaktuq Ipirailailaqtuqaqtut Ihumarluktuniklu Munaqhiniq.

Ayuqhautiqaqtuq ihumarluktut mikhaanut tamaani nunami,. Takunnaqhuni kappianaqtut inmingnik piqattaqtut aangayaarnasqtuniklu imirniklu aturniq. Nunavummiut uqautivagaatigut amigaiqpiallianianik ihumarluktunik nunagiyamingni, iharianaqurtulu piyaangani ihumarluktut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

piyakhainnik ihumarluliyinullu munaqtiit ukualu uqautijiyit munaqhinullu. Nunallaat ihumagiyaat kavamatkut huluyittut ihumarluliqinikkut atuqtakhanik, ihumarluliyikhanik munaqhiqannginnamik nunallaani amihuni. Kangiqhimayut nakuuyunik ihumarluliqinikhanik pilaagtut aullarlutik pittailinirmit, ilaillu ukua munariqattarlugit angilarviup haniani. Nunavummiut ilaayumayut naunaiyariangani ihuaqhautikhainniklu tunihumaplutik inuuhiringnianut ihumarluktunut munariyaayunullu turaangayunik nunamingni, talvalu naahuriyait akvamatkut ikayuriangani.

Tuhaqhimayakkut, ihariagiyaat inirnikhat nutaqqallu tikitauhimangittut. Havakvik munariyaqatqut inirnikhanut turaangayunik atuqtakhanik ihumagiyaavaktut ihuittuq. Amigaittut inirnikhat atauhiinnarmik uqauhilgit takuvakhutik ayuqhautinik pinahuariangani ikayuutikhanik kavamtkunnit. Ikittut angilarvingni munaqhiniit ayuqhautigivagait unaguiqhiringani ilagiit munaqtiuyut inirniuliqtunik ilamingnik. Inirnikhat inirniqhiutait man'ngit anghimayuitait akittuqhimayut hunavlauit Nunavunmi nunaqatqut. Uqautiyaavaktugut amigaittutu inirnikhat kangiqhimangitait inirniqhiutimingik pilaagtamingnik.

Inuit tamaivyangni nunallaani pulaaqhimayavut uqautivaktaatigut atuqtakhaqqukittuq hulilukaarutikhanik nutaqqanut, nutaqqiqivikhaqqukittunilu. Nutaqqiqivikhaqqukinniq ayuqhautivigaat inirniit ayuiqharumayut havagumayullunniit. Nunavutip nutarannuanik munaqhiviit nutaqqiqiviillu akikhaqqukitpiaqtut. Amigaittut angayuqqaat havagumagaluaqhutik akiit nutaqqiqiviit akilirunainnamigit havalimaiqpaktut. Nutaqqiqiviit nunallaani amigaittuni ayuqhaliqtut. Nunavummiut piumayut nutaqqiqivingnik nakuuyuniklu nutaqqiqivingnik igluqpangnik tamainni nunallaani ikayuriangani inuuhiqattiarnikhaat nutaqqat talvalu havaliringani inuit. Nutarannuit ilihaliharnahuat ilihautikhanik ihariattiyut hivullirmik atuqtakhainnik ilihariaqpaliaringani. Hamna ilaqaqtuq niritiarvikhamik. Angayuqqaanut ilihautikhat ihariagiyaayut ayuiqharingani inulrammiit angayuqqaanguyut munariyakhainnik qanurliurutikhainniklu nutaqqiqinikkut.

Nunavummiut uqaqpaktullu ihuigiyamingnik aallanik ilihautikhanik atuqtakhaniklu mikhaaguqhimayut qayangnaqtunut inungnut. Anniarviliaqtut aullaqtut, aullaqtittiyut hingaiyanik nunamingnit irniunahuaqhutik, piqannginniq ilauliringani IQ-mik uvunga nutaqqanik pihimanikkut atuqtaanut, atuqpagaillu tahapkuat aanniarviliaqhimayut nayurviita, uqautigivaktait katimaqtigiikhutik imaa ihuigiyauplutik akhut. Aullaqtirniit ihuiguhungniita qanurinniinnut ikayuqtaunianut, tuhaqattaqatigiinnginnirmullunniit. Tamarmik ukua ihumagiyaayuk munariyagik Havkaviup pilaaqhugik. Havakvik ihumagiyykharaluanga havaanut atuqtakhanik, ilagilugit qanuq havakpangniata naunaitkutanik, tamainnut havaktauvaktunut, ilagilugit kaantulaaliqvaktut aulapkaqaat aanniarviliaqhimayut nayurviat ahiani nunagiymita. Naunaittuq taamna Havakvik ihumagiyaat ihuaqhaqhimayuq upalungaiyaqtait pinahuaqtait tahapkunani piyakhainnik munariyaangani aanniaqtuliqiniq, uvvalu hanangittut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

qanuriliurutikhanik piyakhamikkut turaangayunik inuliqinirmik, taamna havaktikhaqqukitpiaqtuq, talvanilu ikayuutikhat ikitpiaqhutik. Katimaqatigiingnikkut ilaqaqtuq upalungaiyautikhanik hananirmik ikayurniaqtait Nunavunmitu kangiqhiyaangani havakiup atuqtakhainnik pitquyahimayuniklu. Uvani, naunaiqtuq tuhaqatigiqattanginniq Munaqhiliqiyitkunnit ihuigivaktaat amigaittut inuit ikayuqtaunahuat.

Nunavummiut aallanganiit ilihanngitpagait GN-kut Aanniaqtuliyiqillu Kanatami uqautigiliraangamikkut amigaittut atuqtakhat hanaqitjutikhallu. Naunaiqtuq havaktauyukhanik itjuhikhaa akun'nagni NTI-kut, Aanniaqtuliyiyit Kanatami, Inuit Katutjiqatigiingita iniqtiqtauyukhaq piyaangani naluqharnaittumik kiunnarnirmiklu. Hamna naluqharnaittaangani kitkut akiliqhiyukhat hunamik, kitulu kavamatkut ihumaliuqattaqtut. Tutqikhittiaqhimayuq piyaangani nakuuhiniaqtuq ihuaqhigumik ilihautikhat atuqtakhallu tuniyaangani.

Nunavummiut qayangnaqtut: inirnikhat, inulrammiit ihumarluktullu ipirailailaqtijutiqaqtullu, ihariattiyut nakuuyunik atuqtakhanik ikayuutikhaniklu. Una allanngulimaittuq, unalu, ingattarluni hapummiyaunngitkumi. Naunaittuq GN-kut katimaqatigivaktait amihut uvuuna ihumarluliyinikkut ipirailailaqtijutiqaqtunullu. Ihumarluliyinikkut Ipirailailaqtijutiqaqtunullu qanuriliurutikhaq naunaittiaqhimapluni titiraqhimayuq; aullaqtiqtuq pittailinirmik ilaqaqhunilu mamihautikhanik angilraviup haniani. Kihimi, aippakhaanut qanuriliurutikhamut, GN-kut qaangiqtakhariyaat inuit ihumaliuqhimayaat havayuinnaq uvuuna ihumaalugiyauliqpaktumtu atulirlunilu nakuuyumik uuminnga qanuriliurutikhamik.

Uuktuquyauyut:

- 6.1. Hivullitilugu atulirnia Ipirailailaqtijutit Ihumarluliyinikkut Qanuriliurutikhamik. Una naunaiyattiaqhiamyuq qanuriliurutikhaq ilaqaqtuq atuqtakhalik hivulliuqtitauyukhanik.
- 6.2. Piluni Hunailliuqtut Ikiglivallianahuarlugit Qanuriliurutikhaq turaangaqarluni piyakhanik angiglivalliyaangani inutquaqhiutait akittuqhimayut aatjikkutariliriangani akiit.
- 6.3. Hanaluni atulirlunilu qanuriliurutikhamik nakuuhiyaangani ihariattiyunik nutaqqiqivikhanik ilihautikhaniklu.

7. IKAYURLUGIT NUNALAAMINNGAAQTUT MANILIURNAQTUT

Kingullirni 50ni 60ni ukiuni, Inuit nuatqatigiingniat ahivaqpaqtut maniinnaunngittunik atuqtaraluamingnik pitquhitimitut. Una allannguqtirniq nunamiinnirmut pitquhituqamiktut nunallamiulirnirlu manilurlirnirmut havaaqaqhutik ayuqhautigiliqtauvaktuq. Katimaqatigiikhtut, inuit uqaqpaqtut hamna qanuq allannguqtirutigivagaat inuuhirnik nuatqatigiingnikkut. Uqaqpaqtut inulrammirnik ayuqhaliqtunik pitquhinik, turaangaliqhuni inmingnik nakuugihuirnirmut inmingnullu munarittiaruirmut. Uqautigivagaillu

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

amigaiqpalliyut hunailliuqtut nutqaqtirniaalu nuatqatigiiqattiarniup nunallaat inmiguuttiarungnairamik. Tamaani Nunvunmi inuit uqaqtut piumaplutik havaakhanik, nakuuyunik aullaqtiriangani havaakhamut, aulanikhaniklu maniliurutikhallu nutaanik nanminikhanik havakikhanik.

Amigaittut nunallaani hivuliqtiuyut uqaqpektut ihumaalugiyamingnik igluqpaqqukinnirmik aullaqtiriyaangani maniliurahuarnikkut piyakanik. Naunaiyqtait iharianaqtut igluqpakanik, nakuutqianik akikittuniklu ingrayuliqinirmik, akikitqiat aulatjutikhat iglumut himmaitikhat nakuuyullu tuhaqtakhaliqitjutikhat. Maniliunngiplutik timiuyut, ukunatut Angunahuaqtit Katimayit, uqaqhimayut ihumagiyamingnik ilagiiktunik maniliullaqhimaittumik inuuyunik. Uqaqhutik tahapkuat ilagiit atuliqtut nutaanik ingilrutinik tamayaniklu ukunatut sikiituunik, qainnanik, kaassliliirniklu, tahapkuat akituyut talvalu manikturraqhutik, piliqpagamingnik havaqattaqhutik ilaanilu ukiumut ihuaqhihimayunik havaanit.

Tamainni nunallaani, GN-kut ikayuqtuq maniliurnirmut havaakhakkut, niuvrinikkut, ikayuuhiarutituqtunullu atuqpagaigtut. Kihimi, amigaittut Nunavunmiut uqaqpektut ilaayumaplutik maniliurahuarnikkut pilutik hakugikhiyaangani aallangyunullu nanminiqarnirmik. Amigaittut inuit uukturumayut uqaqpektut ayurnaqtumik piyaangani nakuuyunik ilihautikhanik nanminiqariangani pinahuariangani aullaqtirutikhanik angigliyuummirahuarnimullu akikhanik. Uqaqullu atuqpagamigtut ayuqhaqpektut piyaanganik nakuuyunik kinguvarnaittuniklu kangiqhiyakanik Pivalliyuqiyitkunnit ingilrayuliqiyitikunnillu. Uqaqhutik tukhiutinik titirarniq akikhanik tukhiqhutik naunaqtut, talvalu piyakhatik ayurnaqhutik aullaqtiriangani.

Ilait nanminiaqtut uqaqpektut quviaginngiplugu GN-kut aturlirniat Titiraqhimayumi 24mi unathe Nunavummi Nangminiaqtunik Ikajuuti (NNI). Mikiyuni nanminiaqtut ilayuummiqtakhalik una atuqtauyukhaq ikayuriangani aullaqtirutikhakkut nanminiriyayunik angiglivalliyaanganilu, taamnaluk tukhiutit attiqtuiniillu piyakhatik ayurnaiqtaulaaqtut. Uqaqpektullu ayurnarniit aulapkaiplutik mikiyunik nanminiriyayunik akitugaluaqtilugit nunani. Taimaa uvani, quviaginngitaat uqaqhimayamikkut GN-kut munarivanngitainnik akiliqtakhamingnik kinguvaqhimaittumik. Ilait nanminiaqtut ihuigivagait akittuqtut atukkatik, ilait avatquttut ukiurmik atauhirmik, naunaiyaqhugit atugainngitkaangamik qanuriliuriakhaq ayurnaqhivaktuq, talvalu atukkiutigiplugit aulanikkut inmingnut. Ilaanilu akiliqtuinngitkaangamik akiliqtakhanik ihumagiliqpagaat apiqhuyitkunnunngautilugit GN-kut, talvalu ikayurunaiqhugit ayuqhaliramik GN-kunnut.

Pivalliyuqiyitkutigtut Ingilrayuliqiyitkutigullu, Gn-kut hailipkaiyut nanminiqariangai uplalungaiyutinik, ikayuqhugu nanminiqarahuariniq nunamingni, halipkaiplutiglu havaakhamut ayuiqhautikhanik ihuaqhautiqhariumaplugit nunamingni pivalliatjutikhauyut. Havakvik paannariyanilu havaligtut aviktuqhimayunik qanuriliurutikhanik turaangayunik tamainnut pitquhituqanut tatjalu maniliurutaunahuaqtunut ilitarilugillu aallangayut ayuqhautauvaktut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

hanayaangani nakuuyunik, pihimmaaqtakhamik aallanngyuniklu maniliurutigiyaunahuaqtukhanik Nunavunmi nunallaani.

Amigaittut Nunavunmiut uqaqpaktut amigaitpallaaqtut inuit havaaqanngittut ikayuuhiarutinikatuinnaqhutik. Katimaqatigiikhutik, tuhaqattaqpaktugut inuit uqaqtut takuyumaplutik havalaqtut inuit ikayuuhiaruiqtukhaugaluit havaanilutik. Inuit uuktuqtakhanik uqaqhutik hamna qanuq ihuaqhilaarnaqtumik. Atauhiq uuktuqtauyumayut uqautigiqattaqpagaat amihupyangni katimanirni naunaiyarlugit havaakhat nunallaani pivalliatjutigiyaakhaa nunap inuitalu. Ukunatat, uqautigiyauqattaqpaktuq una maningnik tunilugit angunahuaqtit niqikhainnut nunallami.

Uuktuquyauyut:

- 7.1. Ikayurlugu nuutirniq ikayuuhiaruunirmit maniktalirianganut inuit inmiguurumayunut havalirumik ikayuriangani nunamingnik. Una piyaulaaqtuq naunaittiarlugit havaanguyut iluani Nunavut ihuaqhiyaani.
- 7.2. Pilugit nunallaani katimaqtigiigniit naunaiyariangani hivulliyukhallu ihuaqhariangani nunallaaminngaaqtut ikayuutauvaktut iharianaqtut nakuuhiyaangani unuuhiringniutait nunamiutat (nutaqqiqiviit, angilravingmingni munariyauyut, ihuaqhainiq iliaqtut niqikhainnik, nunallaami anguniaqtit, iglunik ilingaiyarniit, nappaqtiriniq iglukhanik, pihimaniq munarinirlu haamlatkut igluqpainnik, nunamingnik pinniqhainnikkut piyakhat, tulakvikhanik hananiq).
- 7.3. Hanaluni ihuaqhihimayunik, havagluni ayuiqhautikhanik havaamut atuni ihuaqhihimayunik.
- 7.4. Haamlatkut katimayit, NGO-kut, CEDO-kullu havaqtigiiktukhaugaluit ihuaqhiyaangani nunallaami pivalliyuliqitjutikhanik upalungaiyautikhat. Hapkua upalungaiyautikhat ilaqaqtukhannguqtut ilaqariangani aulapkainnikkut atuqtakhanik akikhaniklu piyakhanik ikayuriangani angiglipkarianganilu nutaaq qanuq havaliriangani.
- 7.5. Iliharniq aivariangani CAP-kunnut piyaangani angitqianik akikhanik aviktuiyaani hapkununga huliitjutinut.
- 7.6. GN-kut pihimayakhaat nakuuyut akikhanut atuqtakhaq atunnarialaqihimalugu ikayuriangani hapkuninnga atuqtaunahuaqtunik, nunamiuttallu qiqumaviat tatamanahuarlugu ihariagiyakkut.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

8. AYUIQHAQPALLIANIQ INMIGUURIAMI

Amigaittut Nunavumiut uqaqhimayut havagumaplutik kihimi ayuqhautiqaqpakhutik havaakhanik piyaangani, ukualluanut maninnangnaqtunik GN-kut havaanginnik. Iloit hapkua ayuqhauvaktut ilitariyauhimannginniq ayuiqhimayainnik, unalu amigaittut inuit ayuittiaqhimaittut atuqtauvaktunikluunniit naunaitkutaqanngiplutik. Talvalu, uqautiyauvaktugullu ayurnaqtuq inungnut ayuriangani nunamingni qimagianganiluunniit nunatik piyaangani ayuurnirmut naunaitkuttiqtauyaangani. Nunavunmi Ilihaqpaallrivik hailaipkaiyuq ilihautikhanik ikayuriangani inungnik naunaitkutakhainnik kinguani ayuiqhaqhimayamingnik, havaaminut ayuiqhimayani, nunallami ikayuqpangninilu ilitariyauhimanngitpat titiraqhimanngitpalluunniit. Una ilihaut angigliyuummigtakhaugaluq taimaa Ilihaqpaallrivik ikayuriangani inungnik nunallaani atuni hanayaangani inungmut ihuaqtumik titiqqanik naunaitkutanik atuqtakhainnik havaakhaqhiuraanganik ayuiqhariaamingniluunniit.

Uuktuquyauyut:

- 8.1. Hivituhilugu Nunavut Ilihariqpaallirviup Ayuiqtauhimayunik Qauyihainiq Iilitaritjutillu Atuqpagaat inirninik ilihaiyut ikayuriangani inungnik nunallaani hanayaangani PLAR-nik naunaitkutanik ayuiqhimayamingnut hapkuallu ikayuutigiyaulutik iliharnirmingnut ilihariarumik.
- 8.2. Iilitarilugit tunilugillu piyuummikutikhanik ilihautainnut iniqhimayaatigut ayuiqhimayaatigullu nunallaani havaariyauyunut ikayuqattarnianullu.

Nanminiqarnirmut Qanurinniq

Nanminiaqaqtut nunallaani mikiyut, talvalu havaariyait amigaittut kavamatkunnit. Atugauyut akiliqhimattut ihuitjutigiliqpagaat nanminiaqaqtut mikitqiat. Taimaa ayuqhautigiliqpagaat manikkut tikitakhatik niuvirvigivaktamingnut tuniyaanganilu manikhainnik havaktitik qilamik. Iloit nanminiaqaqtut mikitqianik uqaqpaktut ihumagiyamingnik manikhaqhinnginniq Kavamatkunnit kinguvautigivagaat akiliqtuiyaangani atukkamingnik taimaa uminahuquutigivagaallu nanminirmingnik taimaaqtillugilluunniit havaktigaluatik. Angitiaq nanminiuyut aatjikkutainniklu tautuliqtut ayuqhautinik uqautipluta havautiunaqhugit Kavamatkut. Taimailiinnaliqtuq una, aktuqtautiuplunilu tamarmik mikitqiat angitqiallu nanminiaqaqtut, ilagiplugillu tahapkua attiqtuqhimayut ataani NNI –kunni ihuinaaqhutik GN-kut kiinauyaliqinikkut maligaliuqhimayaitigut uqqhimayut akiliqtuiyukhat avatqunngillugit 20 uplut atukkiqqaarlutik.

Uuktuquyauyut:

- 8.3. GN-kut piyukhat tamainnik piyaangani atugait GN-kut nanminiaqaqtunut akilirlugit qilamik maliglugillu atuqtakhatik.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

- 8.4. GN-kut piyukhat tamainnik piyaangani nakuuyaangani qaritauyaliginiq ilitjuhikhaillu ilauyaangani hanalirumik tuhaqtakhaliqtijutikhanik piyaangani inungnut hilaryuamut ilauliriangani.
- 8.5. Ihivriurlugu aturumiariangmangaat hananirmik angiglivalliatjutikhainnik pivalliatjutikhaliuqtut atuni nunallaani inikhaqariangita nanminiaqqtut atuqtakhainnik.
- 8.6. Piluni akhuurnaqtumik maniliurnikkut takuyayukhanik tikittaangani nunallap aulatjutaitigut piyakhait uvuuna mikiyunik imarmit aulatjutauyut aallallu avatimut hivuuranaittut atuqtakhat aulatjutikhat. (Qanuriliurniq – manikhaqhiurnirmut takuyaqturvikhamik piluni, PPP, nunallaamut ihuaqhihimayunik havaakhat). Hanaluni atuqtakhaliurnirmik akhuuqtumik aallanik atuqtakhanik, akitittunik aulatjutikhaliuriangani.

9. MUNAQHINIQ INULIQINIKKUT IHUMAGIYAUYUT ANGLITINNAGIT

Nunavummiut uqautivagaatigut quviaginngitamangnik pitquhiiqpalliagamik, pitquhitut ahiniinnirmik, akturuiutait qilamik aallannguqtirnik maniliurnirmut, talvalu ikayuuhiyaqturnirmut. Titiraqhimayu uvani unniutjunmi uqautilgit aularaanginnaqtukhat maniliurutigiyaunahuat hunalliuqtullu ikiglipkarahuarniit naunaiyaiyut ilanginnik naunapyaktunik qanuriliurutinik munariyaangani Nunavut aullaariakhaanut aulanngittaangani. Iluani qanuriliurutukhat hivmuuriangani naunaittiarutait hunaungmangaat havaat.

Naunaiyainiq hunangmangaat Nunavutim inuliqinikkut ayuqhautigivagainnik piyakhauyuq kangiqhiyaangani ihuaqhariangani. Ukpriyaqqtut pitjutigiyaa muanriyaangani inuliqinikkut ayuqhautavaktut piliqtinnagit pivikhaniklu inuit ikayuriangani Nunavunmik akturnaqtukkut. Atauttikkut nunallaat hivumut qiniliqqata tikinnahuaqtauyunut inmiguuliriangani, Nunavutim inuliqinikkut ayuqhautigivagait talvaniihimmaqtut takunnaqhivakhuni apiqhuivingnit angumahuigtunik munarinahuaqhugit ihuinaaqhimayut.

Inuit atuqpagaat ihuinaarnirmut, tamainnut ihuaqtuq kinguvarnaiplunilu. Inuit uqautivaktaatigut kinguvarniit, (ilaani tallimanik ukiunik) apiqhuqtaunahuaqhuni, inuqhaliqpaktuq angiyumik ihuinaarnirmut, talvungalu ihuaqhautikhaanik pilirumik. Nutaqqiniit hivituyut apiqhuqtauyaangani ihuitjutauiqpaktut iglumingni ayuqhautiqaliriiqhimayuni. Uqumaitjut una angiglihainnalaqtut. Amigaittut inuit uqaqtait ilaunianik nutaqqiniup apiqhuqtauvikhamik amigaittullu inmingnik pihimayut.

Piqannginniq pitquhinut ihuaqtunik mamiharvingniklu nunami ayuqhautauvaktuk. Ikittunik hulilukaarutikhaqarninut, itiqtauvangniq atuliqtaat piumanngitkaliaqhugu. Piyakhat ukunatut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

ninngaumanikkut ikayuqtauvik, ipirailailaqihimayut mamiharniit, uqautjiuviillu, ilaulutik angitqianut aturahuaqtaanut GN-kut ihumarluliqinikkut ipirailailaqihimayutigullu qanuriliurutikhanik, atuqtaulaaqtut piyaxhanik aallannguqtiriangani inuliqiniq nuatqatigiingnirlu.

GN-kut pinahuaqtut apiqhuyit kinguvaqtailiplugit, imaa atuliqhutik Nunalaami Apiqhuyinik, tiiviikkullu apiqhuiplutik. Aktuniat hapkua atuqtakhat ingilrutillu takuyuyaaarnaittut ittut nunallaani.

Inuit ilitariyait Palihiimat akhuuqtut qanuq ayurnaraluaqtillugu ilaani. Kihimi, uqaqtut palihiimaliqiniq mikhiyuq Palihiimat kunnit palihiimat havaqatigiiliramik malruuplutik tamaat aannirnaittumik. Tuhaqhimayugut nunallaani pailaanguyut (bylaw) havaqatigiliqpagaraluangit palihiimat, kihimi taimailiurunaiqtut. Inuit kangiqhimayut ilihimattiarumik Palihiimat Inuit pitquhiinnik uqauhiinniklu, palihiimauniq ayurnannginniaraluaqtuq.

Uuktuqyayuyut:

- 9.1. Piluni nunallaat atuni piqariangani Apiqhuyit Katimayiinnik ayuiqharlugit akikhaniklu ikayuutikhanik pilutik.
- 9.2. Aturlutik aallanik hulilukaarutikhanik, ukunatat inulrammiit manirmiitjutikhainnik.
- 9.3. Aturlugit Apiqhuyit Katimayit NUnallaamilu Apiqhuyimik ihuinaaqpallaahimannittunut.
- 9.4. Piluni pitquhinut ihuaqtumik mamiharvikhamik Nunavunmi.
- 9.5. Ikayurluni amigairiangani Inuinait havaqatigiyait Palihiimatkut atulirmilugit Special Constables-nik tailiqpagaraluangit.

10. AANNIAQTAILINIQ HAPUMMINIKKUT

Talvaniu nutaami pihimayamini Tamapta takuyumayanini uqaqhimayamini GN-kut kangiqhimayut man'ngit atuqtauhimayut hapumminirmut aanniaqtailinikkut akittuutigiyunaitait hivunirmi aanniaqtuliqinikkut nunapta. Amigaittut qanuriliurutikhat hanayauhimayut ukiuni kingullirni Munaqhiliqiyitkunnit Inuuhiringnirmullu Havakviita, atuliqtakhat huli tatja, iluaniittulgit nakuuyunik hapummitjutikhaliuqhimayunik.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Inuit tamainni nunallaani uqautivagaatigut piqanngiplutik ulapqivikhanik inuuhiringnaqtumiklu atuqtakhanik nunamingni talvalu haaliqhutik Kavamatkunnut ikayuutikhanik hivliqtiunirmut. Piumayaat nunallaani inuuhiringnirmut atuqtakhanik, ilihautikhanik, igluqpangniklu nakuuhitjutikhaanik inuuhirigiangani inuuhiringnirlu pihimayaangani. Hamna munariliqtaat tatja nunallaat, kihimi ilait nunallaat ikayuqtauyukhat tutqikhariangani uktuutigiyaatik.

Tamatkiutilugit uumayut avatipitingni ihumagiplugit ihuaqhinahuarnianut nunallami aanniaqtailinirmik hapumminikkut una ihumagilugit tamaita nunallaami inuuhiritjutikhat, ilagiyaalu aularaanginnaqtuq pivalliatjutikhaliqiniq ikayuutikhallu inungnut ihuiqtaunngittaangani hunaiilliurnirmit.

Uuktuquyauyut:

10.1. Iliurailutik Nunallaami Aanniaqtailinikkut Katimayinik, nunallaaniluunniit taimaituqaqtuni, ikayuutikhanik tunihiluni atuqpagiangani. Hapkua katimayit hivuliqtikhaugalluit pinahuarnirmik akikhanik uqautauhimayuni tatpikani.

11. UTIRLUNI HAVAGUTAURAANGINNAQTUNUT

Talvani miitiqtipkainirni Nunavunmiut uqautigittiaqtait aliahuutimiknik Nunavunmik. Inuit tamainnit avikturhimanirnit uqaqpaktait aulahimayut ippiriningmikni talvani tautuktaunirmi Nunavunmut piliuqtauhimayuq 1999mi – tautuktauniq ilauniqaqtuq kavamatkunnik atuqtipkaiyumik Inuit uppiriyainnik, uqauhianik, pitquhianiklu upluq tamaat aulapkainingani, taamna havaqatigiingniqaqtuq nunallaanik ikayurhugit Nunavunmiut pininginnik inmikkut-piyaarnirnik pimmarigharninginniklu inuuhirmiknik. Uqarutainnit amigaittunit Nunavunmiunnit Kavamatkut tikihimangitaa taamna tautuktauniq. Inuit uqautivaktaatigut, ihumamingni, hunat nakuutqiyauyut GNWTKunni. Uqaqpaktut piyumalluaqtait piliurutit, pitjutit, maligarutit, aturutillu taaffuma kavamatkunnit piqarnirmiknit tatja. Tuharnaqpiqaqtuq uqauhiq Nunavunmiunnit kavamamingnut una: Ihuarharlugit ihuittut.

Nunavut Kavamatkut ukiuqqukittuq – quliinnarnik ukiulik. Qilamikpiaq nuutiriniq Nunatsiap Kavamaanit pipkaiyaa Nunavut Kavamatkut angiyunik atuqtauraanginnarnikkut naamahimanikkullu ihuangirutinik. Angayughaiit atanniit naunaiqtiyut amigaittunik ihumagiyaayuni hulaqutiyat kavamatkut havattiarninganik: amigaittut havaarni inughaittut, havaktiit ayuirhattiarhimaittut ayuiqpiarhimaittulluunniit, hunat ihuaqtutmik atuqtipkarhimaittut, havagutit maligarutighallu inirhimaittut, parnaqutighat piliuqtauhimayut tuniyauhimangittut, havaqatigiighimainniq atauttiknullu huliniit naliinni havakvingni. Havaktiit tamainni havakvikni uqaqtut una taimainniq ihuarhaqtauyughaq. Piniarhimatjutit havaktauyut ihuarhugit ilangit hapkuat ihumagiyauniit; kihimi, tamainnit ihumagiyaayut hivumuuniit qayumiittut – qayumiitpallaaqtut. Havaktiit uqaqhimayut piqangittuq kavamatkut-tamaani

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

Uuktuquyauyut:

- 11.1.1.** Ihuarhaffaarlugit uplughait piniginnik tikitumaniit Article 23mi ilitariyumaplugu ihariahukpiarniq ayuirharnikkut ayuirhimanikkullu pihimayghait pivallialiuqtaghat piyaangani ayuittunik nakuuniqaqtuniklu kavamaliqitjutinik Gnkkunnut.
- 11.1.2.** Piqpiaqtipkarlugit tamaita havaktiit ilauqulugit naunaiyarnikkut iliharnirnik ilaqaqtut illitturipkaitjutighanik mighaagut Nunavut Nunatarnikkut Angirutimik, uumanilu Article 23-luamilu, ihivriurlugillu niriugniit Kavamatkut hapkunani havagiaqtunginnirni, ikaarnirningiini havakniup, talvanilu qanuqtut havangnikkut munarinirnik.
- 11.1.3.** Naunaiyarlugit nakuugiyauyut ayuirhimaqtaghat tamainnut ayuirhimaquyauyut tamainnut havaaghanut, havaagharhiulunilu qunmuktupkailunilu taapkuniinarnik piyaaqtunik uuktuqtunik, hivulliuqtipkarlugit Inuinnait.
- 11.1.4.** Piliurluni aghuuqtunik ayuirharnikkut pinahuarutighanik piyaanginnik tamaita havaktiit pihimayaghamiknik ayuirhimanirnik nakuuyunik havagiamiknik havaquyahimayut inmikkut.
- 11.1.5.** Piqpiaqtipkarlugit tamaita atannguyat qakugunguraangat naunaiyarlugit qanuqtut havakpaktaghainnik havaktiit.
- 11.1.6.** Piqpiaqtipkarlugit ayuirhaqtipkarlugit piyughanguqqata havaktiit tikittanginnik havaakkut pitquitjutainnut havaap.

11.2. NUUTIRINIQ HAVAANIK

Tamaani Nunavumi ihuigiyaavaktuq Kavamatkut nuutiriniat havaanik. Ilgaliplugit pivalliatjutikhat amigaittut inuit naahurivagaat nuutiriniq aturumiuk ihumaliuqtakhanik ihuaqhailaarniariangita nuanmingni. Ihumagiyamingnit pivalliatjutikharaluangat nuutirinikkut pinngitaat ihumaliurutayullu atan'nguyaqarvingnit pihimmaaqtauyut. Iloit inuit uqautiliqtait kavamautitik qimaquplugu nuutiriniq talvaluunniit nuutirilutik Kangiqliniinnarmi, Iqaluktuuttiannginnarmilu. Ilaittauq piquliqtait Kavamatkut naunaittiaqhimayumik ilittuqhainirmik qanuq nuutiriniq havaktitauttariangmangaat.

Amigaittut Nunavummiut ihumayut mikiyut ihuaqihqimyut qanuriliutikhat ihumaliuttiaqhimangittut kitut havaakhat nuutiqtayukhaugaluit. Talvuuna, amigaittut nuutiqtahimayut havakhaat inuqanngittut GN-kut havaktikhanik pihimanginnamik ayuittunik unghiktuni mikitqiani nunallaani. Aippaaguttauq, qanuq ayuittiaqhimayakhait ayuiqhimayaillu

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

pihimayakhait atuqtakhani nuutiriyauhimagayunut havaakhanut ihuittut ilihapakhimaniinnut ayuinnianullu qanuq inuit.

Ikayuutikhaqarluaqtillugu pivalliatjuikhanut piyakhainnut tun'ngavikhaata nuutiriniup, inuit kavamatkullu tamarmik ihumaalugiyaqtuk nuutiriniq akitavallaaqtuq kayumiiqtitpagaillu kavamtkut timigiyait tiliyauyaangani nakuuyunik piyaxhanik. Kiinauyaliqiyitkut Nunavut Igluliqiyiryuangillu tauktutauliqpkatuk ihumagiyauplutik taapkua ihuittuk nakuuhuiqhutiklu nuutirinimit. Havaktillu uqaqpaktut piqannginniq tuhaqtakhiliqtjuinik kiinauyaliqinikkullu aulapkainikkullu piqannginniq tuhqatakhalitjuinik kayumiiqtitpagait nakuutjutikharaluangaut nuutiriniup. Uqaqpaktullu qanuriliurutikhanik piliqtut ihuaqharaqhuagit hapkua ihuitjutayut, kayumiitkalauqhutik.

Uuktuquyayuyut:

- Piluni aulapkainikkut ihivriurnirmik nuutirinirmik naunairiangani qanuq hamna ihuaqhilaariangani Nunavunmut. Atuqtauyukhaq uvunga ihivriurnirmut ilaqaqtukhaugaluq ukuninnga:
 - Ikayurlugit inuit
 - Nakuuyuq, aturuminarniq, akikhaillu ihumagilugit nuutirivigiyaumayut nunallaat
 - Pivalliatjutikhati nunallaap.

12. NANMINIQAQTUNUT UPALUNGAIYAUTIKHAT

Tamait GN-kuni havakviit piyughautit piliuqlutik tunihilutiklu nanminiqagtunut upalungaiyautikhamik talvunga Maligaliuqtinut ilaavlugu talvunga manit atugakhanut. Ukuat nanminiqagtunut upalungaiyautikhat naunaiyaitjutait qanuq havakvik havakniariakhainut havaktauyakhanut angiyutlu pilluagakhat kavamatkuni, naunaiklugulu una manit atugakhanut havakvingmut.

Amihut havaktit uqaqaktut ilauyuittumik pivalliatjutainut havakvingmingni nanminiqagtunut upalungaiyaktuni. Upalungaiyarnik atanitluanit piyaunahugiyaat, ihuittuni atuqtamingnut ubluk tamaat havaraangamik. Amihut havaktit uqaqtut takuhimaittumik nanminiqagtunut upalungaiyautikhamik humiklu pikariakhaa iluani. Aallat havaktit uqaqaktut taamna nanminiqagtunut upalungaiyautikhaq havakvingmingnut ihuittuq naunaikhimaittugit pivikhatluanik pittaaktanginnutlu tamainnut Nunavunmut.

Ilangit havaktit uqaqtut uvaptingnut taamna havakvingmingni nanminiqagtunut upalungaiyautikhaq naunaikhimaittut havaktauhimayanik qanuqlu havaktauniariakhainut aallatkiinut havaktakhanut tahapkunungalu nanminiqagtunut upalungaiyautikhat ihivriurutikangittutik havaktauhimayanik havakvingmi aipaanut ukiunganut upalungaiyautigihimayaanut. Ihumayut ihuirutauyuq havakvingmi upalungaiyaktuni ihivriurutigiyainilu. Tamainnut ihumagiyangit amihunut havaktinut una kavamatkut pitjutikhaittut naunaikhitjutikhanut havaktakhanut manikhanut tutquqhiyunutlu tahapkununga. Havaktit naunaiktait ikittut angiyut havaktakhat havaktauyut tahapkunuuna titirinaqhutik. Uumatut, Ilinniaqtuliqiyiit Ikayuuhiaqtunut Havaktaat tunihivaktut \$30,000,000-mik atauhiqmi ukiumi titirinaqhutik.

Havaktit ilihimayut taaffuminga Kiinauyaliqininirmut Qauyihaiyikyuaq uqaqtait unnirutitlu tahapkununga GN-kut ihuaqtumik pikangittut kiinauyaliqininirmut, atuqtakhaittutik maligakhaniklu makpiraaliuqhimayunik, imaalu piyughauvlutik ayuiqhaqlugit havaktit havaktut kiinayaliqivlutik. Kiinauyaliqiyit tatja havakatigiiliktut haakvingnik ihuaqhinahugittugu ihumagiyayut naunaikhimayut uumanga Kiinauyaliqininirmut Qauyihaiyikyuaq. Kihimi, amihut ihumayut ihuaqtumik havaktauluangittumik. Ilangit havaktit uqaqtut ihumagiyamingnik ilangit havakviit havangitait pilluagakhat ihuaqhinahugitlugit ihumagiyayut uqaqhimayainut Kiinauyaliqininirmut Qauyihaiyikyuaq aallanitlu.

Uuktuquyayut:

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

- Tamaita havaliklugit pitquyait Kiinauyaliqinirmut Qauyihaiyikyuaq qilamik inirnahugitlugit.
- Havakviit piliuqtughayut aulatjutikhamut upalungaiyautikhanik naunaiklugit havaktaghait havakvikluani havakvigiyanginni havaklugit havaktaunahuaqtangit ililugit taaffumunga havakviup nanminiqagtunut upalungaiyautikhainut.
- Havaktanut naunaitkutit havaktanut ihuariakhaita naunaiktauyughat tamainnut havakuaktakhanut pitjutaini, akiligakhanutlu. Una havaktakhanut munaritjutikhaq iliyayughaq havaktanut ihivriurutigiyainut tamainnut havaktinut.

13. TUHAQTAKHALIQTJUTINUT NUTAAANNGUQPALLIAYUT

Nunavummiut uqaqtait quviaginngitait Havakvik ilagipkanginngitait nuutirinia atuliqhimayut tuhaqtakhaliqtjutinut nutaannguqpalliyut. GN-kut pipkailiqtut angiyunik akikhanik ihuaqhinahualiqhugu hamna ihuigiyayuuq kihimi tiliurniq kavamatkut havaariyainnik tamainnut nunallaanut unghiktunut ayurnautauniaqtuq ayuinngittugaluuyumut ikayuqtikhalingmut kavamamut. Inagilrutit atuqpaktakhallu tatja hanayauliqtut atuliriangani tikinnahuaqhugu tamaita nunallaat ataliriangani nutaanut kayumiktunut nutaannguqpallianirmut qakugu 2012mi.

Nunavummiut uqaqtut piyakhariyaanik GN-kut inmingnik aturiangani hakuiktunik tuhaqtakhaliqtjutikhanik. Amigaittut inuit uqaqhimayut ukpiriyaat ihuaqhainiq tuhaqtakhaliqtjutinik ikayurniaqtaa atuliriangani nakuuyuni. Munaqhiliqiyitkunnut Inuuhiringnirmullu uuktuqhimaliqtaat Tiiviikkut AAnniaqtuliqiniq. Havaktit uqaqtut uuktuqtauyuuq mikiyumik nakuuyuuq kayumiktunik qaritauyaliqtjutiqannginirmut. Naunaiqpagait aviktuqhimayut nunat atuqpgamingnik inglrutimik nakuuniinniklu hapkua. Aallat havaktit takuyumayut nutaannguqpalliyunik aturnirmik ikayuriangani unghiktut iliharumayut apiqhuyiillu hanaqitjutaitigut.

Havaktillu uqapaktut amihunik ihumagiyayunik mikhaagut aturlinianut nutaanik. Llanga ihumagiyayuuq una hivitunia nutaat atulirnikhaanik. Tatja itjuhia malikkamiuk akikhaqarniq havaktukhaniklu. Havaktit uqaqhimayut pivalliatjutikhat takuniaqtait Nunavumut uvanga pihimayaminit taimnaittut akhuurutikharaluangat nutaqqiurniq atuliriangani. Qayagitquyaalu kayumikhikpat hamna havaariyayuuq ihariaginiaqtut havaktikhanik nutaannguqpalliyunut ayuittunik. Ihumagiyayurlu tatja atuqtauyuuq una maniktarniit havaanguyut hapkuat akikitpallaaqtut ahinirmiutaniit. Ihumaikkut hamna ayuqhautauliqtuq kavamatkut aulapkainianut unalu atyuqhautayuuq angigliniaqhuni nutaannguqpalliyunik atulirumik.

Uuktuquyauyut:

- Kammaktillugu atulirniq pinahuaqtamingnik tuhaqtakhaliqitjutinik.
- GN-kut atuliqtukhaugaluut hilaryuamut nakuuyumut tuhaqtakhaliqitjutikhanik atuliriangani Tiiviikkut anniaqtuliqinirimik, Tiiviikkut apuqhuinirmiklu, ilihautikhaniklu tiiviikkut piyaangani.

14. TUHAQTAKHALIQIYITKUT

Amigaitqiat inuit hunguutiut kavamat pighailiurunmit ilitturhautjutianut. Inuit uqaallakpaktu umilrujutimingnut pilimaitjutimingnik ilitturhainiik Kavamat havaangiinik pighailiurutikkut havaallu. Naunaitkutigilugu Kavamat pilialrua pivikhailiurutit kiuhinginniit hivayautinik hivayaffaarutighaniklu qiunginniit. Tuhaqattaqtugut aghuurnirmik kavamat havaktiinnik pitquiniq “Qiuyauli hivayaut!” kavamat havaktiit uqaalaktut atuqpagiamingniq uumilruunmik nunallaarmiutauplutik aallanit havaktinik uukturaangamik.

Amihun inuit uqaqaktut Kavamat uqaqatigiittianguq. Uniutittiatiaqtauyumayut kavamat havaanginnik pivikhaqautinik hailihimayunut inmingnut. Kavamat uqaqatigiigutait piyaaqtughaugaluat tatjamullu illutik. Aallatqiiktughat tuharutit (qaritauyakkuton, titirarhimayut) inungmiklu uqaqatighamik ikluani hivayautip. Aghuurnatqiaq uqaqatigiigut ittughaq uqauhiriyumayamini. Ikayuqtighailiuraangat, naaruhiriyut uqaqatigarnirmik inungmik ilihimattiaqtumik ikayuttiaqtumiklu ihumaalutigyaanik.

Uqautjauqattaqtugut uqaqatigiingniup pitquhia atpaqtuq kingullirni qulini ukiuni. Amihut piyaat una atqpatitjut uqaqatigiingnut pivikhaqautinullu ikayuut nuutirunmut Kavamanut nunallaarmiunullu havaktit taiyauyunut Government Liaison Officers (GLOs) nutauyut Hamlanut taiyauliqhutik as Municipal Liaison Officers (MLOs). Una ihumaalut taiyauyurlu Kavamat havaktiinnullu. Tuhaqtitauqattaqtugut nunallaarmiunit havattiarutaugaluanganik GLOt ilaungmata the GNWT kavamanganut. Hapkuat GLOs havakviit piqautiyut upautimut inungnut ikayuutauqpiarhutiklu upluq tamat kavamat pivikhautiqautinginnut nunallaarmiutanut.

Havakvingni havaktit uqaqtut hunaqautighanik pittiariamingni tuhaqirutinik. Amihun havaktit aghuurhaiyut pihailiurnirmik tuhaqtittiyikkut ayuittumik havakvingni tamainni, ihuatqiyaniiklu tuharutinik, ihuaqtumik qaritauyakkut pulaarvingmik, makpiraaliaganik kinirhiayaaganik hivayatikkut makpiraanic, ihuaqtauyumut qaritauyaliqivikkut

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

taiyauyumik Help Desk. Ilauyut tuhaqtirutiliqiyit uumilruhuktut Ministat uqaqatigiyumangitait nunallaat tuharumayainnik nanminitikluunniit tuharutiliugatit.

Uuktuquyauyut:

- Naukkut naunaiyaffaarlugu piliuffaarlugulu Kavamat qaritauyaliginikkut pulaarvia pinigianginni pivihailiuqtunut turaangayumik .
- Piliurluni makpiraanguutilunilu ihauqtunik hivayautikkut nalvaarhiutininik hivayautinut Kavamanut.
- Ayuirhailutik havaktininik ihuaqtunik pivikhailliuqnirmut ikayuutininik.
- Havakviit upautivighaqarlugit ayuirhatiyauhimagayunik ayuittunullu uqauliginikkut havatinut.

Nunallaarmiut uqaallaqattaqtut aghuurnarnianut naalautit nunallamut ilaali tuhahaktaghanut nunallaarmiunut. Qaffit nunallaat uqaallaktut naalautiliqitjutit nunallaamingni ahiruumayut ilingaiyattiaqtaungittut utuqqanguqpallaaqtulluunniit. Nunallaarmiutat takuyumangittut naalautimingnik nutqaqtunik.

Amihun Nunavunmiut ihuiguhuktut MLA-ktik tahamaniingittuq tautungnangitpallaaqtuq nunallaami. Tuhaqattaqtugut ihuiguuunmik MLAn havagiaqtungitjutaanut. Nauniattuq, una uqauhiq turaangayuq ilanginnut nunallaanut, tuhaqpaktugullu ilait nunallat aliahuktut havaanganut niruagamingnut.

Uuktuquyauyut:

- Aulaqtitiffaaqluni GLO havaanik nunallaani tamainni ikayutauyughanik nunallaarmiunut ikayuqtighailiuqtunut kavamat havaktainnut pivikhaqautainnullu, uqautiqatautighamiklu ihuaryuumiyumik MLAnut niruqaqatimingnullu.
- Piliurluni pivighaqautilingmik tuharungmik havavingmik tamamginnut Nunavut, havaktiqarluni ayuittunut amihunik uqauhiqatunik inungnik.
- Pighaniktittiluni tamanginnut nunallaanut nutaannuanik nunallami naalautighanik ayuirhaihimaliqturlugillu havaaghanut aghirungnaittumiklu ihuarhainirmut.

OVERVIEW AND RECOMMENDATIONS

- Ikayurlugit tamaita nunallaat piliurnirmik turaangayumik qaritauyakkut pulaarvingmik uqautiqarviqarluni tuhaktaghanut.
- Aghuurhailuni Ministanik uqaqpaklutik tuhaqtititjutinut havatunut hunat havaaluatik itjuhiiniit havakvingmingni.
- Aghuurhailuni MLAnik aullaqtitailutik tuharutinik katimapkailutikluunniit uqautiqariamingni qanuritjutainnik kavamat hanaqiniagainnik havaaniklu hunaniklu turaangayunik nunallaamut.
- Aghuurhailutik MLAnik Hivuliqtimiklu hivayaqattarlutik nunallaani naaluatinik tuhaghaghakkut.

15. KAVAMANIUNIQ

Kavamat havaktiit amihuiqtughutik unniutiyaatigut piittut ihuarhainirmik amiriyinik havakvingni upitkaangata ihumaalugiyayyunut tatjami hanaqiliraangataluunniit angiyut hivuliuyughat havaat kavamamut. Uqaqpaktut Ministat tuklillu ministat havavyaliqpaktut inmikkut, uplurhiutighaatigut hunaiiliugaatigut iniqtirutaatigut.

Aullaqtigat uuktuqtat, angiyut mikallu, hanirarhiutivaktut ahinungaqtitauplutikluunniit upikaallautinut havakviliqinikkulluunnit ayurhautikkut qihaktaghautilgit aallamit havakvingmit. Ilaani angayughiit havakvingmi 'aghuurhaiyut' hunanikliqaak aullaqtiganik uuktuqtanik ahinuttauq havaktitaulirhutik kavamani qimaghuguluunniit havakvik, aullatigaq uuktuqtat kayumiirhuni nutqarhuniluunniit.

Amihun aullaqtigat uuktuqtat kayumilaaqpaktut havaviit ayurhaqhutik pinahuaqtillugit hunaghanik ayuittiarhimaittunik havaktunik. Inuit uqaqpaktut Ministat ilaivaktut hivullighanik talvaluunnit/himmirhiplutikluunniit hivunighamik ilihimahimaittumik qanurilaqutauniagaanik havakviup havaamut hivunighaliugainnut. Ilaik kavamat hivulliugait iniqtirniagait qaangiyuittut aullaqtigutaata hivunighaanut havakviit ihumagamik atulimainianik amigaqtunik hunaiiliuganik takiyumut taavunga malitaghakkut uuktuganik. Hunaiiliugat ikiklivallaaqpaktut hanaqiyaghanut hulaqutilluangittutik amihunut ministauqatiit hivulikkut iniqtirumayainnut. Kavamat havaktiit uqaqtut MLA-n ilihimalimaittut qangirhilutikluunniit hulaqitjutaa mikkaq qaangighaaqtillugu ihuarhaitjutigharaluanga.

Naunaittuq Ministauqatigiit, mla-qatigiit havakviillu atanguyait ihuarhaiyughat havauhitik iniqitittiarut angiyaangani. Kavamat takupkaiyughat turaanganiq talvunga iniqtigaq qaritjilutiklu hunaiiliugat pihimayaghat takiyut taavunga uuktugat havaat

